

833C35

OpUst

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

833C35

OpUst

189
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА ВІБЛІОТЕКА. Ч. 76—77.

Відповідає за редакцію: Володимир Гнатюк.

АДАЛЬБЕРТ ШАМІССО.

ПЕТРО ШЛЕМІЛЬ.

Переклад і передмова

Миқоли Стадника.

У ЛЬВОВІ, 1904

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

CHICAGO, ILL. 60607

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

CHICAGO, ILL. 60607

CHICAGO, ILL. 60607

THE UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 76—77.

Відповідає за редакцію: Володимир Гнатюк.

АДАЛЬБЕРТ ШАМІССО.

ПЕТРО ШЛЕМІЛЬ.

Переклад і передмова

Микола Студника
ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИ КОЧАН
ЗДА

Med. univ. Dr. J. TURYN

WIEN

XVIII. Gersthoferstrasse 138
У ЛЬВОВІ, 1904.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

під зарядом К. Беднарського.

833С35

Op 4st

Передмова.

Адальберт Шаміссé родив ся 1781 р. в своїм прадіднім замку в Бонкурі в Шампанії і походив із давньої аристократичної французької родини. Перші хвилі його життя плили щасливо серед гармонійного побуту на са́мім замку і серед буйної краси́ти природи. Вже змалку любив він блукати са́мітно по дугах та зелених долинах, що простягали ся навкруги замку, часто ставав і задумував ся і подивляв гармонію і красоту природи, що розвивала в нім усе гарне й добре. Та не довго тревали щасливі хвилі. Ледви малому хлопцеві минуло девять літ, а вже почали ся для нього тяжкі часи злиднів... Уже в 1790 р. мусів з батьками тікати з рідного краю перед революційною хуртовиною... Настала тяжка доба еміграції та блукання... По злиденних блуканях у Голляндії та Нідерляндах сім'я Шаміссо

опинила ся в кінці в Берліні. Тяжка була школа для малого Шаміссо, тим тяжш що мусів переходити її син графської родини. Дійшло до того навіть, що задумували дати його до столяра, а в Вірцбурзі таки мусів продавати цвіти по містечку аби заробити на який-такий прожиток собі та рідні.

Та не судило ся йому пропасти марно. Королева пруська взяла його на свій двір. Не гаразд було й тут хлопцеві з висшими духовими забаганями вистояти цілими годинами майже безцільно в означених місцях; одначе й се міг уважати для себе щастем, бо королева казала відтак його, гарного хлопчика, вчити приватно, і він міг записати ся до гімназії. В 1798 р. скінчив гімназію і тогож року вручив королеви свою військову працю, вступив до війська і в р. 1801 зістав поручником.

Тим часом Наполеон I. як перший конзуль дав амністію всім вигнанцям, і родина Шаміссо вернула до Франції. Як радо був би й Адальберт вернув з ними, та вдяка за королівські добродійства не дозволяла йому опускати війська, до якого що йно недавно вступив. В році 1802 дістав урлюп і поїхав до своєї рідні — тоді був ще вірним сином свого

народа, був Французом. По році відпустки вернув назад до Берліна. Тут познайомився з гарною землячкою — вдовою Церерою Діверне. Закохався в ній і осьвідчився... Та гарна вдовичка була занадто розумна, аби звязувати ся з бідним, хоч і гарним поручником. В віршах написаних французською мовою відкинула його осьвідчини, жертвуючи йому лише приязнь. Шаміссо переклав ті вірші на німецьке в „Пісні про приязнь“, і се була немов зверхня ознака його переміни з Француза на Німця.

Ся перша любов, хоч і нещаслива для нього, була плідною для його поетичної творчости. Від тепер починав Шаміссо писати по німецьки, хоч уже й перед тим, ще хлопцем, писав вірші по французьки. Аби заволодіти добре німецькою мовою і доповнити своє образование, перечитував він німецьку літературу, стару й новішу, а Шілером одушевляв ся. Рівнож і в французській літературі розчитував ся, особливо в писанях Дідро, Руссо, Вольтера, та й грецького Гомера читав залюбки в оригіналі.

В Берлінї знайшов ся кружок добрих друзяків з висшими духовими аспіраціями, ніж їх знаходив Шаміссо між

своїми військовими товаришами ; з їх спільних сходи́н та розмов, а вкінці й спільної праці вийшов альманах 1804 р. Перші поетичні твори Шаміссо, поміщені в тім альманасі, зробили йому рекламу ; з особливим ентузіазмом прийняли сей альманах романтики, бо він був навіяний духом тодішнього романтизму.

Поезія та нове товариство відвернули на час увагу Шаміссо від сірого військового життя. Та коли добрі друзяки роз'їхалися, повернули назад давні невідрадні хвилі... Аби забути хоч трохи про сіру окружаючу дійсність, він шукає розривки в науці, заглиблюєть ся в ній, вкінці осягає докторат у Вітенберзі.

Тепер тим більше хотів він вирвати ся з під військової дисципліни, подав ся о відпустку, та не дали. Аж тут в 1806 р. прийшло до війни Пруссії з Францією. Шаміссо опинив ся в критичному положеню. Наполеон видав декрет, що кождий Француз, який служить у пруськім війську і попаде ся в полон, буде розстріляний в 24 годинах. Не вважаючи вже на власну небезпеку, його служба в пруськім війську грозила небезпекою й його рідні ; в кінці йому самому кривавило ся серце на саму згадку, що буде мусів воювати против рідного краю. Ще раз просить відпустки,

ремно. Тоді він наважився таки посто-
но твердо, як і слід пруському офіцерови,
справді гідно поводитися при облозі
вердині Гальмена та жалів над капіту-
рацією пруського війська. По війні позволи-
ли йому виступити з війська, і він поїхав
до Франції до рідні, був у Парижі, але
там його ніщо не задержувало. „Wo ich
bin, — нарікає він — entbehre ich des
Vaterlandes. Boden und Menschen sind mir
fremd, drum muss ich mich immer sehnen“.
(Де тільки стану, всюди відчуваю брак
вітчини; край і люди для мене чужі, для-
того завсїгди мушу тужити).

Незабаром вернув назад до Берлина...
В 1810 р. запропоновано йому катедру
в лицей Napoleonville, і він їде до Парижа,
але катедри не дістає. Входить тут за те
в інтернаціональний кружок пані Сталь
і записується тут з А. Гумбольдтом,
Уляндом, Шлегельом і багато иньшими.
В слїдуючїм році їде до Швайцарії, тут
учить ся чужих мов, подивляє гарну аль-
пейську природу, яка будить у нїм давнїй
запал і подив для природи. В 1812 р. в
осени вертає до Берлина, де не вважаючи
на те, що був десїгнований професором
унїверситета, записується як звичайний
студент медицини. Щасливї хвилі його нової
наукової праці заколотила нова завірюха.

В 1813 р. повстало в Німеччині все що жило против деспотизму Наполсона. Хто жив, хапав за оружє. Та Шаміссо не міг ставати в бовві ряди. Його почутя дїлили ся; він бажав упадку Наполсона, бо противний був усякому абсолютизмови, але з другого боку війна вела ся против його рідного краю, його вітчини. „Die Zeit hat kein Schwert für mich, nur für mich keins“, — і він мусїв сидіти в столиці, де всьо кишло против Наполсона і Франції, і слухати кпин та перехвалок против своїх земляків. „Thun und lassen“ каже він „war für mich gleich schmerzlich“. Приятелі подбали про те, що вивезли його до Кунерсдорфу, де він в часі великої кризи займав ся ботанікою. Тут він і повзяв ідею свого Шлеміля, яку зродили в нїм болї попередніх зворушень. Він був чоловік без вітчини, як сам каже: „Ich hatte kein Vaterland mehr oder noch kein Vaterland“, пише отже історію чоловіка без тїни. Тїнь, хоч нїби то річ зовсім нікчемна, а все таки, як і вітчина, єсть добром даним чоловікови вже з природи. Серед звичайних обставин сього не відчуваєть ся, аж по страті показуєть ся цїла вага і вартість вітчини, як в тій казці по страті тїни. Отсе основа Петра Шлеміля. Новість концепції як і ясна

форма здобули сьому маленькому творови надзвичайне поводженє; його перекладано майже на всі європейські мови.

Варто згадати, що Шаміссо виспівав тут не лиш усе своє пережите, але якби пророчим духом прочув свої подорожі на около сьвіта. Коли Шлеміль вирвав ся з під власти „сірого чоловіка“ і припадком знайшов ся в посїданю семомилевих чобіт, тоді міг перебігати різні краї в різних напрямках і віддавати ся своїм улюбленим науковим студіям. Шлеміль-Шаміссо каже там: „Через свою першу провину викинений з людського товариства, дістав я в заміну природу, яку завсїгди любив. Земля ставала моїм богатим огородом, наука змаганєм і силою мойого життя, а метою знанє“. І справді в 1815—1818 р. відбув він наукову експедицію як природознавець на російськїм кораблі, а свою трилітню подорож і наукові поміченя описав в окремії книжці.

Повернувши з тої подорожи дістав місце кустоса при ботанічнїм огородї в Берлінї і сьогож року (1819) оженив ся з Антонїною Піясте. Новий житевий акт настроїв його знов до поезиї, і він осьпівує любов жіночу і взагалї жіноче вство у всіх його духових проявах. В домашнїм житю Шаміссо був щасливий. Крім

нової подорожі по Німеччині і поїздки до Парижа в справі спадковій він уже нікуди більше не видаляв ся, працюючи безнастанно над своїми ботанічними дослідями. В році 1831 в часі шаліючої в Європі холери він захворів і вже ніколи не відзискав свого давнього здоровля. Вмер 21 серпня 1838 р., переживши смерть своєї жінки.

Шаміссо звівний у літературі як поет, хоч сам він ніколи не надавав ваги своїм віршам і всім, хто вдавав ся до нього за порадою, радив справді писати поезиї, але не вибирати їх собі як фаху. І він вибрав собі як фах ботаніку, а декотрі з його праць не стратили інтересу й досі. Та про те не ботанічними працями здобув він собі голосне ім'я, а поезією.

Цікаво, як задивляється він на поезію і чого жадав від неї. Передовсім ставить він для неї принцип ясности, аби не було в ній нічого темного, ніяких уривків болів і незадоволень зі всіх і всього, як се було власне модою в тодішній романтичній поезії. В словах „das Rechte ist das Schönste“ висловив він свій погляд на естетику і штуку. Щирість чути — отсе поезія.

Хоч і не широкі границі обіймає він у своїй поезії, та в тім, що дає, в розвою

німецької лірики і дрібних епічних творів він незрівняний доси. Особливим майстром показав ся в формі т. зв. терчінів. І що до самої його поезії, то в ній почування чисті і благородні, усуваєть ся з неї власне „я“, а власні почутя стають виразом загальнолюдських відчужань. Через се його лірика навязує до Гетевої, а відріжняєть ся від Гайневої. Взагалі Шаміссо сполучив у собі французьку грацію з німецькою щирістю.

М. Стадник.

I.

По щасливій, а про те дуже прикрій для мене морській подорожі прибули ми нарешті до пристані. Скоро лиш я з човна ступив на суху землю, закинув на себе свої невеличкі манатки, і продираючи ся крізь густу юрбу народа ввійшов до найблизшого, невеличкого дому, де побачив вивіску над дверми. Я зажадав кімнати. Сторож змірив мене одним позирком від ніг до голови і попровадив під дах. Я велїв дати собі сьвіжої води і попросив докладно описати, де маю шукати пана Тому Джона.

— Перед Нордерською брамою, перша вілля по правій руці, великий, новий дім з червоного і білого мармуру з численними колумнами.

Добре. Було ще вчасно, я скоренько розв'язав свій клунок, вийняв свій сьвіжо перелицьований чорний сурдут, одягнув ся чисто в усе, що мав найлучшого, всу-

нув до кишені рекомендаційний лист і зараз вибрав ся в дорогу до чоловіка, що мав мені допомогти в моїх скромних замірах.

Перейшовши довгу Нордерську вулицю і дійшовши до брами я швидко побачив крізь зелень блискучі стовпи. „Се тут“ подумав я собі... Стріпав хусточкою порох із ніг, поправив краватку, і в ім'я Боже потягнув за дзвінок. Двері відчинили ся. На подвір'ю мусів я зложити протокол, нарешті портієр велів мене оповістити, і я доступив тої честі, що мене покликано до парку, де пан Джон проходжував ся в невеличкім товаристві. Я зараз пізнав пана дому по блиску його опаслого самозадоволення. Він прийняв мене дуже добре, — як взагалі богач голодранця, — звернув ся навіть до мене, не відвертаючи ся одначе і від решти товариства, і взяв від мене наставлений йому лист.

— Так, так! від могого брата; я вже довго нічого не чував про нього. Чейже здоров? — Там — звернув ся знов далі до товариства, не чекаючи моєї відповіді, і показав листом на горбик, — там велю збудувати новий дім.

Він розломив печать, не перериваючи розмови, що звернула ся була на богацтво.

— Хто не має що найменше одного мільона — докинув він, — сей — даруйте за слово, — лайдак!

— О, свята правда! — вликнув я в надмірі чутя.

Се мусіло йому подобати ся, він усміхнув ся до мене і сказав:

— Задержіть ся тут, любий друже, потім може буду мати час, то скажу вам дещо, що думаю про се, — і він показав лист і сховав його до кишені, а потім знов обернув ся до товариства. Подав рамя одній молодій дамі, иньші панове заходили ся коло инших красунь, і побравши ся, як кому було до вподоби, всі попрямували на згірє усіяне цвітучими рожами.

Я поплів ся позаду, не натручуючи ся нікому, бо й ніхто зрештою не журился мною... Товариство було дуже веселе, бавило ся і жартувало; говорено часом поважно про легкодушні річи, а дуже часто легкодушно про поважні, і залюбки сипано дотепами, особливо про неприсутних приятелів і про їх відносини. Я був тут занадто чужий, щоб міг із усього того багато зрозуміти, тай занадто зажушений і заглублений сам у собі, щоб цікавити ся тими загадками.

Ми дійшли до рожевого гаю. Гарна Фанні, як видавало ся — королева дня, захотіла сама собі зі сваволі виломити

зацьвілу галузку, тай зранила ся терном, і як із темної рожі поплила пурпура по її ніжній ручці. Ся пригода порушила ціле товариство... Шукали англійського плястру.

Тихий, тонкий, худий та високий, пристаркуватий чоловік, що йшов побіч мене, а якого я доси не завважав, сягнув рукою до тісно прилягаючої бічної кишені свого старосьвіцького, сірого сурдута, вийняв малий пулярес, отворив і подав дамі жаданий плястер з покірним поклоном. Вона взяла, не звертаючи уваги на давця, без подяки; рану обв'язали і подали ся далі на горбик, бажаючи з його вершка налюбувати ся далеким видом понад зелений лябіронт парку аж до безмірного океана.

Вид був справді величній і чудовий. Якась ясна точка з'явила ся над обрієм між темною безоднею моря і блакитю неба. „Гей, льорнетку!“ — крикнув Джон, і заким ще рушила ся служба, що збігла ся на той крик, уже сірий чоловік усунув руку до кишені сурдута, вийняв звідтам гарну Долльонгівську льорнетку і з поклоном подав пану Джонови. Сей приложив її зараз до очей і сповістив товариство, що се корабель, який учора відплив, та противний вітер завертає його назад до пристані... Льорнета

пішла з рук до рук, та вже на вернула до рук її властителя. Здивовано поглядав я на сього чоловіка і ніяк не міг зрозуміти, як такий великий прилад міг поміститися в малесенькій кишені; але се не видавалося нікому дивним, і ніхто більше не клопотався сїрим чоловіком, так само як і мною...

Подано підвечірок, найрідші овочі всіх стрейф у коштовних посудах. Пан Джон з легкою іграцією робив гонори і обертався іноді з одним-другим слівцем і до мене: „Ідьте не лише, сього ви не мали на морі“. Я вклонився, але він не видів сього, бо вже говорив з ким иньшим. Товариство було би радо розложило на мураві, на збочі горба напротив розкиненого краєвиду, як би не боялося вохкості землі. Хтось із товариства заявив: „Було би божественно, як би нам турецькі дивани, щоб їх тут розпростерти!“ Ледво висловлено се бажане, аж ось уже чоловік у сїрім сурдуті встромив руку в кишеню і зі скромною, ба навіть покірною міною силкував ся витягти звідтам дорогий, золотом перетиканий турецький ковер. Слуги взяли його, як би се так і мусіло бути, і ростелили на бажанім місці. Товариство без церемонії заняло місце на ньому; я знов глядів здивований на

сїрого чоловіка, на його кишеню, на ковер, що мав звиш двацять кровів у довж а десять у шир, і протирав собі очи, не знаючи, що й думати про се, тим більше, що ніхто не знаходив у тім нічого надвичайного.

Я рад би був розвідати дещо ближше про сього чоловіка та розпитати, що він за один, але не знав, до кого звернути ся, бо бояв ся майже ще гірше панів льокаїв, ніж панів над льокаями. Нарешті зібрав я всю свою відвагу і приступив до одного молодого муштини, що видавав ся мені не таким вельможею, як інші, і частійше вистоявав сам. Я попросив його тихо, щоб сказав мені, що се за один той услужний чоловік у сїрім одїню.

— Той, що виглядає як кінець нитки, що кравцеви з голки вивинула ся?

— Так, сей, що стоїть онде сам.

— Не знаю його, — відповів мені і мабуть бажаючи уникнути дальшої розмови зі мною відвернув ся і почав розмовляти з иньшими про цілком байдужі річи.

Сонце почало тепер сильнїйше припикати і докучало дамам. Гарна Фанні звернула ся недбало до сїрого чоловіка, до якого, о скільки я завважав, ще ніхто не був заговорив, з легкодушним питанем, чи припадком не має може також намету

при собі? Він відповів на се таким глибоким поклоном, як колиб його спіткала Бог зна яка незаслужена честь, і в тій же самій хвилі встромив руку до кишені і витягав із неї матерію, жердки, шнури, зелізне руштованє, одним словом усе, що лише потреба було до найвеличнійшого шатра. Молоді панове помагали розпинати, розтягли намет над цїлим диваном, — та й сим разом ніхто не бачив у тім нічого надзвичайного.

Вже й доси було менї досить ніяково, а навіть лячно на серці, але якжеж отуманїв я побачивши, як він на чиеь там бажанє витягнув із кишені три гарні здоровенні осїдлані верхівці! Подумай собі, Бога ради! три осїдлані коні з тої самої кишені, з якої вже витягнув пулярес, льорнету, перетиканий ковер 20 кроків довгий а 10 широкій, намет такої самої величини з усякими до нього потрібними патиками та зелізем! Колиб я не присяг тобі, що бачив се сам на власні очи, ти певно не повірив би сьому.

Хоч і яким несмїлим та покїрним видавав ся сей чоловік, хоч як мало всі інші звертали на нього уваги, то про те мені його блїда поява, від якої я не міг відвернути ока, видавала ся такою жасною, що я не міг знести її довше.

Я наважився крадькома винести ся з того товариства, де й так ніхто не звертав на мене уваги. Я хотів вернути до міста і завтра ще раз попробувати щастя у п. Джона, а коли зберу ся на відвагу, то розпитати його про того дивного сірого чоловіка. Колиб лише було мені пощастило відійти! І справді я вже щасливо перейшов рожевий гай, зійшов із горбка і опинив ся на широкій мураві, та тут зі страху, щоб хто не побачив, що йду поперек муравника, а не дорогою, я оглянув ся позад себе. Якже я перелякав ся, коли побачив за собою чоловіка в сірім сурдуті, що йшов за мною і отсе простував до мене. Він зараз ізняв капелюх передімною і вклонив ся так низенько, як ще сього ніхто не вчинив перед тим. Не було сумніву, він хотів заговорити до мене, і я не міг від сього вивинути ся, щоб не показати ся грубіяном... Я зняв також капелюх, відклонив ся і стояв на сонці з відкритою головою як укопаний. Зі страхом дивив ся я на нього вибалушеними очима як той птах зачарований змією. Він сам, здавало ся, був дуже заклопотаний; очий не підносив, кланяв ся по кілька разів; вкінці приступив ближше і заговорив тихим, непевним голосом, майже тоном жебрущого.

— Вибачте, пане, мою влїзливість, коли отак незнайомий сьмію зачіпати вас. Але в мене до вас просьба. Позвольте ласкаво...

— Алеж на Бога, мій пане — скрикнув я з переляком. — Чим я можу прислужити ся чоловікови, який...

Ми оба зацукали ся і, як здасть ся, почервонїли. По хвилї мовчанки він знов обїзвав ся.

— В тїм короткїм часї, коли я мав те щастє пробувати в вашїм товариствї, мїг я кілька разів — позвольте сказати вам се — справдї з невимовним подивом оглядати прегарну тїнь, що ви її стоячи на сонцї кидали від себе з якоюсь благородною погордою, не вважаючи самі на неї, на сю препишну тїнь при ваших ногах. Простїть менї се, очевидно сьмішне жаданє, але чи не згодились би ви відступити менї вашу тїнь?...

Він замовк, а менї шумїло в голові немов млинове колесо. Щож се за дивовижна пропозиція — купити у мене мою тїнь? „Се мабуть якийсь божевільний!“ подумав я собі, — і зміненим голосом, що був лїпше достроєний до його покірливого тону, я відїзвав ся:

— Алеж добрий чоловіче, чи не досить вам вашої власної тїни? Отсе менї торг нечуваного рода!

Він живо перервав менї:

— Маю в кишенї неодну річ, що для пана може бути не цілком без вартости; а за сю неоцінену тїнь навіть найвисшу ціну вважаю занадто малою.

У мене забігали мурашки по за плечима, коли я згадав про кишеню, і я не знав, як міг назвати його „добрим чоловіком“. Я знов заговорив і старався надзвичайною чемністю по змозі затерти попередню нечемність.

— Алеж мій пане, простїть менї, своєму найнижшому слугї. Я не розумію добре вашої гадки, бо як-же міг би я свою тїнь...

Він перервав менї.

— Прошу тільки вашого дозволу, щоб я міг тут зараз на тїм місці зібрати сю благородну тїнь і сховати її собі; як се зроблю, се вже моя річ... За се на доказ моєї вдяки для вас позволяю вам вибрати собі що схочете з дорогоцінностей, які маю в кишенї. Маю тут правдиве ключове зїле, мандригулю, інкюза, незмінний таляр, скатерть самобранку, шапку невидимку. Та ні, все се певно для вас пусте. Краще може Фортунатів капелюх „чого хочеш“, сьвіжо і тривко зрепарова-

ний, а також невичерпана мошонка така, яка була в нього.

— Невичерпана Фортунатова мошонка! — перервав я його промову, і хоч яка велика була моя тривога, сі три слова заповнили мою душу. У мене закрутило ся в голові, а перед очима блискотіли мені немов подвійні дукати.

— Звольте, добродію, ласкаво оглянути і спробувати сю мошонку!

Він всунув руку до кишені і виїняв не так то велику, міцно вшиту мошонку з кордуанової шкіри з двома ремінцями, і подав її мені. Я сягнув рукою і витягнув десять золотих монет, відтак знов десять і знов десять. Я швидко наставив йому руку.

— Згода! Справа скінчена! За сю мошонку маєте мою тїнь.

Він прибив, відтак прикляк не гаючись і з подиву гідною зручністю легенько згорнув із трави мою тїнь від голови аж до ніг, підняв, красно зложив і сховав до кишені. Потім устав, ще раз поклонив ся мені і вернув назад до рожевого гаю. Мені здавало ся, що я неначе чув його тихий сьміх. Та я сильно тримав мошонку за шнурки, довкола мене земля купала ся в соняшній ясности, а в моєму нутрі ще не було отямлена.

II.

Нарешті я знов прийшов до при-
томности, і перша моя гадка була, як
найскорше опустити се місце, де очевидно
мені не було що більше робити. Поперед
усього я наповнив свої кишені грішми,
потім саму мошонку прив'язав сильно ко-
ло шиї ремінцями і сховав на грудях.
Непостережений вийшов я з парку на
вулицю і завернув у місто. Та коли я
задуманий доходив до брами, почув нараз,
як хтось кричить за мною: „Гей! паничу!
паничу! А гов, паничу!“ Я оглянув ся;
якась стара баба кликала за мною:

— А огляньте себе, паничику! Адже
ви загубили свою тїнь.

— Дякую, бабусю! — і я кинув їй
золоту монету за приятельську увагу і пі-
дійшов під дерева.

Але зараз від стійкового, що стояв
при брамі, мусів я знов почути:

— А де то пан загубили свою тінь? —
І зараз потім знов від двох баб: — Ой
Господи! Той бідачиско не має тіни!

Се почало вже сердити мене, і я
старанно уникав виходити на сонце. Але
се не всюди вдавало ся, на прим. немож-
ливо се було на широкій улиці, через яку
я зараз мусів переходити і то на своє
нещастє в хвилі, коли як раз дівтора
виходила зі школи. Якийсь проклятущий
горбун — ще тепер бачу його! — зараз завва-
жив, що мені бракує тіни. Він почав на
ціле горло про се крикати до всеї літера-
турної вуличньої галайстри передмістя,
що як стій почала мене критикувати і обки-
дати болотом.

— Порядні люди звикли брати тінь
зі собою, коли йдуть на сонце!

Щоб увільнити ся від них, я кидав
повними жменями гроші між них, а сам
скочив до дорожки, яку покликали мені
милосерні люди.

Скоро я опинив ся сам у гуркотя-
чим повозі, почав я гірко плакати. Вже
тоді мусіло будити ся в мені прочутє, що
о скільки золото на землі переважає за-
слугу й чесноту, о стільки тінь дорожша
і вартнійша від самого золота. І як упе-
ред я посв'ячував богацтво за сумління, так
тепер віддав я тінь за марне золото. Щож

могло, що мало бути з мене на с'м сьвітї?

Я ще був дуже роздразнений, коли дорожка зупинила ся перед моїм старим готелем. Я перелякав ся на саму думку хоч би лиш вїйти ще раз до своєї дрантивої кімнати на піддашу. Я велїв знести собі свої річи, з погордою взяв свій бідненький клунок, кинув кілька золотих монет і велїв заїхати до першорядного готелю. Дім стояв до півночи і я не потребував страхати ся сонця. Я заплатив дорожкареви золотом, велїв дати собі що найліпші покої від фронту і замкнув ся в них як міг найскорше.

Що гадавш, що я тепер почав? — О, мій любий Шаміссó, навіть коли перед тобою до сього признаю ся, то паленїю зі стиду. Я витягнув нещасливу мошонку з за пазухи і з певного рода роздратованем, що палахкотячи мов пожежа збільшувало ся само собою, виймав із неї золото і золото і чим раз більше золота, сїяв його по підлозі і ходив по нїм, бренькотїв ним і насичував своє бідне серце блиском і звуком, докидував щораз більше металю до металю, аж сам змучений упав на се богате леговиско, порпав ся в нїм і перевертав ся по нїм. Так минув день, вечір, я не відчиняв дверей; ніч

застала мене лежачого на золоті, на ньому-ж знеміг мене нарешті сон.

Снів ся мені ти. Мені здавало ся, що десь стою за скляними дверима твого малого покоюка і виджу з відтам, як ти десь сидиш при своїм столику поміж скелетом і вязкою засушених рослин, перед тобою лежать розложені книги Галлера, Гумбольдта і Ліннея, на твоїй софі лежав том Гетого і чародійський перстїнь. Я довго приглядавав ся тобі і кожній річи в твоїй кімнаті, але ти не ворухнув ся, навіть не віддихав, ти був труп.

Я пробудив ся. Було ще мабуть дуже рано. Мій годинник стояв. Я був як збитий, до того спрагнений і голодний; від учорашнього ранку я ще нічого не мав у роті. З нехітю і відразою копнув я те золото, яким недавно ще радував своє глупе серце; клопіт лише, я не знав, що з ним почати. Годїж йому було так лежати. Я спробував, чи не проглине його назад мошонка. — Ні. Ані одно вікно мого покою не виходило на море. Прийшлось отже з тяжким трудом і в поті чола згортати його до великої шафи, що стояла в кабінеті, і складати там. Я полишив лиш кілька пригорщів. Упоравши ся з сям я знесилений упав на фотель і чекав, аж люди в домі почнуть рухати ся.

Скоро лише було се можливе, я велїв принести собі їсти і закликати господаря.

Ми обговорювали з ним будуще улажене мойого дому. Він поручив менї до близшої особистої послуги якогось Бенделя, який від разу припав менї до вподоби своєю вірною й розумною фізіономією.

Се той сам, якого прихильність супроводила мене від тепер як потїха у всіх злигоднях життя і помагала менї зносити мою невідрадну долю. Весь день провів я в своїй кімнатї серед слуг, що шукали служби, шевцїв, кравцїв і купцїв; я справив собі все уряджене і купував особливо дуже багато дорогоцінностей і дорогих каменїв, аби хоч трохи позбути ся накопиченої маси золота; але здавало ся, що ніщо не в силї зменшити сю купу.

Тим часом бив ся я в найстрашнїйших сумнївах що до свого стану. Я не важив ся анї на крок за порїг, а вечером казав засьвітити сорок свїчок у своїй салї, заким вийшов із сумерку. З жахом згадував я страшну сцену зі школярами. Я рішив ся, хоч і як багато треба було на се відваги, ще раз поспробувати публичну опинїю. Ночи були тодї місячні. Пізно вечером закинув я на себе широкий плащ, засунув капелюх на очі і тремтячи як який злочинець висунув ся з дому. Аж

на далекій площі виступив я з тіни домів, під яких охороною йшов доси, на місячне сьвітло, готовий почути свою долю з уст прохожих.

Не жадай від мене, любий приятелю, болючого повтореня всього того, що я мусів витерпіти. Панї оказували часто найглубше співчутє, яке я збуджував у них; але їх вислови не менше колоди і ранили мою душу, як впини молодих і горде призи́рство старших, особливо тих грубих череванїв, що самі кидали швирочезну тїнь. Гарна, мила дївчинка, що, здаєть ся, провожала своїх родичів, які уважно дивили ся лише собі під ноги, ненароком піднесла на мене свої блискучі очи; вона очевидно перелякала ся, побачивши мою безтїнність, закрила своє гарне личко серпанком, похилила голову і пройшла поуз мене мовчки.

Я не витримав довше. Гіркі сльози ринули з моїх очий і з розкровним серцем та непевним кроком я вернув назад у сумерк. Я мусів тримати ся по під мури, аби запевнити свої кроки, і поволи дійшов пізно до свого мешканя.

Ніч провів я безсонно. Другого дня було мое перше старанє відшукати чоловіка в сїрім сурдуті. Може вдасть ся мені віднайти його, і що би то було за

щастє, колиб і він так як я жалував нерозумної нашої заміни! Я закликав Бенделя, який видав ся мені зручним і оборотним, описав йому докладно чоловіка, що посідав скарб, без якого жите стало мені лиш одною мукою. Я вказав йому час і місце, де я його бачив, описав усіх, що були при тім, і додав іще сей знак: нехай докладно вивідаєть ся про Дольонгову льорнету, про золототканий турецький ковер, про величавий намет і вкінці про карих верхівців, яких історія тісно, хоч не знати як звязана з історією загадкового чоловіка, що всім видавав ся якимось незначучим, та якого поява розбила спокій і щастє мого життя.

Виговоривши се все я приніс золота, скільки лише міг унести, і додав іще дорогих каменів та клейнодів ще більшої вартости. — „Бенделю“ — мовив я — „се промощує не одну дорогу і улєкшує неоднотакє, що здавалось би неможливим; не скупися з тим, як я не скуплю ся, але йди і врадуй свого пана вістями, в яких лежить його одинока надія“.

Він пішов. Вернув пізно і сумний. Ніхто зі служби пана Джона, ніхто з його гостей — він говорив зі всіми — не мігані крихти пригадати собі чоловіка в сїрім сурдуті. Нова льорнета була в домі,

аде ніхто не знав, звідки взяла ся ; ковер і намет стояли ще на тім самім горбику розложені, слуги величали богацтво свого пана, та ніхто не знав, звідки взяли ся у нього ті нові дорогоцінності. Він сам тїшив ся сим і його мало обходило, що не знав, звідки се все взяло ся ; коні стояли в стайнях у молодих паничів, що вчора гарцювали на них, і вони вихваляли щедрість пана Джона, який тогож дня дарував їм їх. Ось і все, що вияснило ся з докладного оповідання Бенделя, якого прудка справність і розумне поводжене одержали мою заслужену похвалу не вважаючи на їх безплідність. Сумний я кивнув на нього, аби лишив мене самого.

— Отсе я — почав він знов — здав своїму пану справу з того, що видавало ся йому найважнішим. Та я маю ще передати одну вість, яку поручив мені сьогодні рано хтось, кого я здибав перед брамою, саме виходячи за дїлом, що так нещасливо повело ся. Отсе слова того чоловіка : „Скажіть пану Петрови Шлемільови, що він не побачить мене тут більше, бо я їду за море, а попутний вітер власне кличе мене до пристані. Та за рік і день буду мати ту честь сам його відшукати і запропонувати йому тоді якусь може приємнішу заміну. Поручаю ся його ла-

скавій пам'яті, і запевніть його про мою вдячність..." Я запитав його, що він за один, та він сказав, що ви вже знаєте його.

— Як виглядав сей чоловік? — кликнув я повний прочутя. І Бендель описав мені чоловіка в сірім сурдуті око в око, слово в слово, так як він вірно в своїм попереднім оповіданю згадував про чоловіка, за яким вивідував ся.

— Нещасний! — скрикнув я заломивши руки — таж се був той сам!

І йому як би луска зпала з очий.

— Справді, се був він, дійсно він — скрикнув Бендель з перестрахом, — а я сліпцун, нетяма не пізнав його і зрадив свого пана!...

Гірко ридаючи він дорікав сам собі, і розпука, в яку попав, мусіла навіть у мині збудити співчутє. Я потїшав його і запевняв раз по разу, що анї трохи не сумніваю ся про його вірність, і зараз вислав його до пристані, аби, коли се можливо, вишукав який слід того незвичайного чоловіка. Але сього самого ранка вплило в ріжні сторони сьвіта багато кораблів, що їх задержували противні вітри в пристані, і сірий чоловік пропав як тїнь без слїду.

Ш.

На що здались би крила закутому міцно в залізни ланцюхи? Він мусів би таки попасти в розпуку і то ще страшнійшу. Я лежав як той казковий дракон, що стереже золота, відтятий від усякого людського товариства, голодуючи при своїм золоті, та не маючи серця до нього, навпаки, проклинаючи його, бо завдяки йому я чув себе відрізаним від усього життя. В собі самім ховаючи свою невідрадную тайну, я бояв ся навіть перед послідним із своїх слуг, якому заразом мусів завидувати, бо він мав тїнь, він міг показати ся на сонці. Дні й ночі сумував я самітний у своїх покоях, а грижа з'їдала мое серце.

Ще один сох з турботи на моїх очах: мій вірний Бендель не переставав мучити себе тихими докорами, що завів свого доброго пана, і не пізнав того, за яким його післано, а з яким, — як йому мусіло

здавати ся, тісно була звязана моя доля. Я одначе не міг його винуватити, бо видів у тій події казкову вдачу незнайомого.

Аби не занедбати жадної проби, післав я раз Бенделя здоровим брилянтовим перстеном до найславнішого в місті маляра, аби попросив його відвідати мене. Прийшов, я віддалив службу, замкнув двері, присів близько нього і нахваливши доволі його штуку, приступив вкінці з важким серцем до річи, попросивши вперед його заховати се в як найбільшій тайні.

— Пане професор, — почав я — чи не могли би ви чоловікови, що в найнещасливіший спосіб на сьвітї стратив тїнь, намалювати штучну тїнь?

— Думаєте, таку тїнь, яку кидає тіло від сонця?

— Так, іменно таку.

— Але — питав мене дальше — через якуж то незручність чи недбальство міг він утратити свою тїнь?

— Як се стало ся — відповів я, — до сього нам тепер може бути дуже байдуже. Сважу хиба стільки, — брехав я йому безлично далі. — Минувшої зими подорожував він по Росії, і раз у часі надзвичайного морозу примерзла його тїнь до землі так, що не міг її назад відірвати.

Петро Шлеміль.

3

— Штучна тїнь, яку міг би я намалювати, — сказав професор, — була би все таки лиш така, що мусїла би знов згубити ся при найменшїм руху, особливо у такого чоловіка, який і свою власну природну тїнь так якось не вмів утримати при собі, як виходить із вашого оповіданя. Хто не має тїни, нехай не йде на сонце, се ще наймудрійше і найпевнїйше.

Встав і при відходї поглянув на мене таким проникливим зором, що я не міг знести його погляду. Я впав на крило і закрив собі лице руками.

Так застав мене Бендель, коли війшов до покою. Він бачив біль свого пана і тихо, з пошаною хотїв відійти. Я озирнув ся. Тягар мого горя дусив мене, я мусїв ним з кимось поділити ся.

— Бенделю, — заговорив до нього — Бенделю! Ти одинокий, що бачиш мої болї і шануєш їх причини, але навпаки, здаєть ся, тихо й скромно спочуваєш зі мною! Ходи сюди і будь найблизшим мому сердцю другом. Мого золота не замикав я перед тобою, не хочу замикати й скарбницї свого горя. Бенделю, не опускай мене! Бенделю, бачиш, я багатий, щедрий і добрий. Ти думаєш, що свїт повинен би мене величати, а прецїнь бачиш, як утїкаю й замикаю ся пе-

ред ним. Бенделю, сей сьвіт осудив і відтрутив мене від себе, а може також і ти відвернеш ся від мене, коли довідаєш ся про мою страшну тайну. Бенделю, я багатий, щедрий, добрий, але — о Боже! — я не маю тїни!

— Не маєте тїни? — крикнув добряга перестрашений і кришталеві сльози ринули йому з очий. — Горе мені, що я народив ся, аби служити панови без тїни!

Він замовк, а я закрити своє лице руками.

— Бенделю, — обізвав ся я по добрій хвили дріжучим голосом, — тепер знаєш мою тайну, і можеш тепер її арадити. Іди й сьвідчи против мене!

Він боров ся сам з собою, нарешті впав передімною на коліна, захопив мою руку й обливав її сльозами.

— Ні, — кликнув, — нехай сьвіт собі думає що хоче, я задля тїни не можу й не хочу опустити свого доброго пана. Поступлю чесно, хоч і не мудро, лишу ся, позастану при вас, буду зичити вам своєї тїни і буду помагати, де лиш зможу, а де ні, буду разом з вами плакати.

Я кинув ся йому на шию, дивуючись такій його незвичайній чесноті, бо я був переконаний, що він зробив се не задля золота.

Від тоді змінила ся девчім моя доля і мій спсіб життя. Не дасть ся сказати, як старанно Бендель умів укривати брак моєї тїни. Завсїгда був передімною і зі мною, всьо передвиджуючи наперед і запобігаючи, де несподївано грозила небезпека, хутко прикривав мене своєю тїню, бо був більший і сильнійший від мене. Так осьмілив ся я знов піти поміж люди і почав грати певну ролю між ними. Очевидно я мусїв напускати на себе ніби то різні дивацтва та примхи. Але богачеві з ними все до лица, і доки лише правда була закрита, доти стрічав я всю почесть і повагу, яка належала ся моїмому золоту. І спокійнійше вичікував я заповідженіх за рік і день відвідин загадкового незнайомого.

Я відчував дуже добре, що не можу довго забавляти на однім місці, де вже бачено мене без тїни, і де хто будь легко міг мене зрадити; також думав я, може тільки й сам, все ще про те, як то я презентував ся у пана Джона, і згадка про се пригнітала мене. Тим то хотїв я власне тут спробувати щастя, аби деінде могли тим лекше і певнійше показати ся. Та зайшло щось таке, що на довший час прикувало мов самолюбство —

сеж у людській природі найподатливіший ґрунт, де надія запускає корінь.

Власне гарна Фанні, яку зустрів я знов на нейтральнім місці, звернула на мене деяку увагу, не пригадуючи собі навіть, що колись бачила вже мене, — і обдарувала мене своєю ласкою, бож тепер я був дотепний і розумний. Коли я говорив, усі слухали, і я сам не знав, звідки в мене взяло ся стільки вмилости так легко говорити і кермувати розмовою. Вражінє, яке я, бачилось, зробив на красуню, зробило з мене те, чого вона саме бажала, тобто дурня, і від тепер я ходив за нею, не вважаючи на жадні труди, в тїнях і потемках, де лиш міг. Я був тільки гордий тим, що заставив її гордити ся мною, та при найщиршій волі не міг перегнати того ошалїня з голови до серця.

Але по що тобі таку звичайну історію довго й широко повтаряти? Ти сам мені досить часто наоповідав ся про иньших таких людцїв. Та ба, до старої загально-звісної комедії, в якій я добродушно грав оклепану роль, приточила ся зовсім ориґінально скомпонована катастрофа, несподївана для мене, для неї і для всіх.

Коли одного гарного вечера своїм звичаєм я зібрав ціле товариство в садї,

проходжував ся я з моєю панею поїд рамя дещо одалік від решти гостей, і старав ся забавляти її розмовою. Вона скромно дивила ся перед себе і легенько стискала мою руку. В тім несподівано по за нами вийшов місяць ізза хмар — і вона побачила лише свою тїнь. Здрігнула ся і перестрашена глянула на мене, потім знов на землю, очима шукаючи моєї тїни; а що діяло ся в ній, се так дивовижно малювало ся в її виразі лица, що я готов був вибухнути голосним сьміхом, як би менї самому не подрав мороз поза плечима.

Я пустив її рамя і вона впала зімліла на землю; я перелетів як стріла поміж перестрашеними гістьми, дістав ся до фіртки, вскочив до першого ліпшого повоза, що стояв там, і від'їхав до міста, де сим разом на своє нещастє полишив був свого обережного Бенделя. Він перелякав ся побачивши мене; одно слово, і він зрозумів усе. Зараз замовлено почтові конї. Я взяв лиш одного слугу з собою, прехитрого драбугу Раскаля, що одначе своєю зручністю зумів зробити ся для мене необхідним, а про нинішній випадок не міг ані навіть припускати нічого. Ще тої самої ночі уїхав я трицять миль. Бендель лишив ся, аби про-

дати дім, повиплачувати слугам, пороздавати різні датки і забрати що найпотрібнійше для мене. Коли другого дня догнав мене, я кинув ся йому в обійми і присяг, що вже ніколи більше не зроблю такої дурниці, а на будуще буду обережніший. Ми їхали без перестанку далі, через границю і гори, і аж на протилежнім склоні, відділені природним валом від тої нещасливої місцевости, рішив ся я спочити по перебутих невигодах у мало відвідуванім купелевім місці.

IV.

В своїм оповіданю я скоренько мушу перейти над хвилями мого життя, при яких якже радо я позістав би як найдовше, колиб лише міг у спогаді зачарувати їх животворного духа. Але барви, що оживлювали сі хвилі, і тільки знов можуть оживити їх, зникли в мені раз на все. І коли хочу знов у грудях віднайти те, що так сильно тоді підіймало їх, ті болі й щастя і ті сьвяті привиди, — то даремно бю об скелю, з якої не трисне вже більше животворна струя, і Бог відступив від мене. Якже відмінено глядить тепер на мене той минулий час! Там у купелевім місці мав я грати героїчну ролю, та лихо вивчивши її, новак на сцені, я випав із ролі задививши ся в двох синіх очий. Родичі затуманені грою, роблять що можуть, щоб лиш як

найскорше добити торгу, і підла фарса кінчить ся висьміянем. От і се все, все!

Се видаєть ся мені дурним і нікчемним, і до тогож страшно, що власне таким може мені видати ся те, що колись так могучо розпирало мої груди. Міно! Як я плакав колпсь стративши тебе, так плачу й тепер, тратячи тебе зі свого серця. Чиж так я постарів ся? — О сумний розсудку! Ще лиш один удар серця з того часу, один момент тої нестями, — але ні! я самітний на безмежнім, пустім океані твоїх гірких хвиль, а шампанський кобольд давно вивітрів із чарки.

Я вислав Бенделя наперед з кількома мішками гроший до місточка, аби там уладнав мені помешканє до моїх потреб. Він висипав там досить гроша, а про знатного чужинця, у якого служив, висловляв ся дещо неясно, бо я не хотїв виявляти своєї назви, і се наводило добрих людців на дивачні здогади. Скоро помешканє було готове на мов прийнятє, вернув Бендель назад по мене і ми виїхали в дорогу.

Майже на мильо дороги перед місточком на сонцем осяянім місці зайшло нам дорогу велике множество сьвяточно убраних людий. Повіз станув. Музика, дзвони, гук моздґрів, могуче „віват“ залунало

в повітрі. Перед дверцями повоза станув хор біловбраних дівчат надзвичайної краси, та як звізди перед сонцем, так усі вони гасли перед одною. Вона виступила з поміж посестер, висока та струнка, клякнула передімною почервонівши соромливо і піднесла мені на атласовій подушечці вінець з лаврових і оливних галузок та рож і промовила кілька слів про королівську величність, пошану та любов, яких я не розумів, але яких чарівний звук упоював мій слух і моє серце і душу; здавало ся мені, що ся небесна поява вже раз колись переходила по при мене. Хор заїнтонував і співав похвальний гимн на честь доброго короля і про щастє його народу.

І така сцена, любий друже, як раз на сонячнім сьвітлі! Вона все ще клячала два кроки від мене, а я, без тїни, не міг перескочити сього віддаленя, не міг сам упасти на колїна перед сим ангелом.

О, чого не дав би я був у сїй хвилі за тїнь! Я мусїв заховати свій стид, свою тривогу, свою розпуку геть глибоко в куток свого повоза. Бендель опамятав ся нарештї за мене, вискочив із повоза з другого боку, я ще закликав його й дав йому зі скриночки, яка власне попала мені

в руку, багату діяментову корону, що мала вкращати гарну Фанні. Він виступив наперед і промовив в імени свого пана, який не може й не хоче приймати таких ознак почесній; тут мусіла зайти якась помилка; одначе славетні горожани нехай приймуть подяку за свою добру волю. Він узяв наставлений вінець із подушки і положив на ній брилянтову корону: відтак подав руку гарній дівчині, щоб устала, і одним кивком віддалив духовенство, уряди і всі депутації. Ніхто більше не був допущений. Він попросив юрбу розступити ся і зробити місце коням, скочив знов до повоза і коні пігнули шаленим гальопом попід тріумфальну браму збудовану з зелені та цвѣтів, до місточка. З моздрів стріляли раз по разу. Повіз зупинив ся перед моім домом; я вискочив скоренько в двері, розпихаючи натовп людей, яких пригнала цїкавість побачити мене. Зібрана юрба вітувала перед моїми вікнами, а я велїв сипати між них дубльони... Вечером місто добровільно ілюміновано..

Я все ще ніяк не міг зрозуміти, що се все має значити, і за кого вони вважають мене. Я вислав Раскаля на розвідини. Оповідали йому певні вісти, буцїм то пруський король подорожує

під іменем якогось графа по краю; і як мого адютанта пізнали, і як він зрадив себе й мене; яка вкінці велика радість, коли переконалися, що мають мене самого в своїм містечку. Очевидно знають, що я хотів як найострійше захватити incognito, і як дуже невідповідно поступили собі, ухиляючи влізливо заслону. Але гнів мій був такий добротливий і ласкавий, — я певно мушу простити те, що зроблено з доброго серця.

Мойому шибеникови видалася ціла справа так комічною, що він ніби то картаючи людей причиняв ще більше до втвердження добродушних людей у їх вірі. Він оповідав мені про се дуже комічно, а бачучи, що розсмішив мене, виявив мені сам той злосливий жарт, на який собі дозволив. Чи маю признати ся? Мені йса-мому підхлїбляло, що мене хоч отак уважали за короновану голову.

На завітній вечір велів я устроїти бенкет під деревами, що отїнювали псдвіре перед моїм домом, і запросити на нього ціле місто. Завдяки чудотворній силі мошонки вдалося стараням Бенделя і зручній проворности Раскаля перемогти навіть час... Се дійсне диво, як багато й гарно уладжено все протягом кількох годин.

Величавість і щедрота показали ся тут в повні; також освітлене так мудро уладжено, що я чув себе цілком спокійним, нічого не міг закинути і мусів похвалити своїх слуг.

Стемніло. Гості почали сходити ся і представляно їх мені. На королівську милість не натякав уже ніхто, але називали мене з великою пошаною і покорою „пан граф“. Щож мав я робити? Позволив титулувати себе графом, і від тепер вістав графом Петром. З поміж бенкетуючого натовпу душа моя пожадала тільки одної...

Цізно з'явила ся й вона, вона, що була короною і мала корону на собі.

Ішла скромно з родичами і мабуть не відала, що вона найкрасша. Представлено мені пана лісничого, його жінку й дочку. Старим зумів я сказати богато приемного й веселого, перед дочкою став як вилаяний хлопець і не міг випаляти ані одного слова. Вкінці загикаючись просив я її, аби зробила честь сьому празникови і сповняла уряд, якого ознаку має на голові. Засоромлена просила пощади благальним зором; але ще більше засоромлений перед нею, ніж вона сама, я зложив їй як перший підданий свій поклін з глибокою пошаною, а вказівка

графа була розказом для всіх гостей, і кождий старав ся радо йти за його прикладом. Величність, невинність і грація вкупі з красою панували над сим веселим пиром. Щасливі родичі Міни думали, що се лиш на їх честь так відзначено їх дочку; я сам був у якімось неописанім упоєнню... Я казав усі дорогоцінності, що лиш мав ще з тих, які закупив тоді, як хотів позбути ся накопиченого золота, всі перли, всі брилянти зложити до двох закритих шкатулок і при вечері в імени королевої роздати між її товаришок і всіх дам; тим часом видано без перестанку поза простягнену перегороду золото поміж ликуючий люд.

На другий день сказав мені Бендель в секреті, що він давно підозрівав Раскалеву чесноту, а тепер впевнив ся в тім... Вчора спроневірив він для себе цілі мішки золота.

— Лишімо — сказав я — сю невеличку здобич сьому неборакови; роздаю радо всім, для чогож йому маю жалувати? Вчора він, як і всі новоприняті люди, добре справили ся і помогли мені справити гучний і веселий бенкет.

Ми не говорили більше про се. Раскаль лишив ся першим між моєю службою, а Бендель був моїм приятелем і по-

вірником. Сей звик був уважати мое богацтво невичерпаним, і не слїдив його жерела... навпаки, немов угадаючи мою думку, помагав менї винаходити найріжнороднїйші нагоди до виявлюваня його і траченя золота. Про того незнайомого блїдого полазника знав він лише стїльки, що лише через нього одного я можу увільнити ся від проклятя, що тяжить на мнї, і бою ся того, в яким лежить моя одинока надїя... Вкінці я буцїм то переконаний, що він може знайти мене всюди, а я його нїде, для того очікуючи того заповідженого дня я й залишив усї даремні пошукування.

Величність мойого бенкету, мое пово-
джене при нїм утвердили з разу віруючих мешканцїв міста в їх раз повзятій гадцї. Що правда, показало ся з дневників дуже скоро, що ціла козкова подорож пруського короля була лише безпідставною поголоскою... Але коли вже раз я зістав королем, мусїв конечно ним лишити ся, і то одним із найбогатших і найвеличнїйших, якї тїльки були на сьвітї. Тїльки не відомо було добре, яким. Сьвіт нїколи не мав підстави нарікати на брак монархів, а найменше в наших часах; добрі люди, що ще не бачили жадного на власні очі, вгадували з однаковим успіхом раз сього,

раз другого граф Петро зістав на завсїгди; тим, чим був.

Раз якось з'явив ся серед купелевих гостей купець, що збанкрутував, аби заобогатїти. Він тїшив ся загальним поважанем і кидав від себе широку, хоч і блїду тїнь. Хотїв він тут заїмпонувати своїм зібраним богацтвом, а навіть йому замануло ся перевисшити мене. Я пошпортав добре в своїй мошонці і швидко загнав сього молодця так у кут, що він, аби ратувати свою ситуацію, другий раз мусїв оголосити банкруцтво і винести ся за гори... Так позбув ся я його... В тїй околицї наробив я багато ледарїв та неробїв.

При сїй королївській виставности і марнотратности, якою я приєднував собі всїх, жив я в своїм домі дуже просто і самїтно. Я поклав собі правилом найбільшу обережність: нїхто крім Бенделя не сьмїв під жадним позором входити до покоїв, які я замешкував. Доки сьвітило сонце, сидїв я в них замкнений, і се значило: граф працює в своїм кабінетї. З сими роботами в звязку були частї депешї, які я висилав і одержував при кожній дрібницї. Товариство приймав я лише вечером під моїми деревами, або в моїй салї, осьвітленїй по вказівкам

Бенделя... Коли я виходив, при чім усе мусіли стерегти мене арґусові очи Бенделя, то лише до саду лісничого, і се задля неї одної; бо самим ядром. мого життя була моя любов.

О мій добрий Шаміссо, сподію ся, що ти ще не забув, що таке любов! Лишаю тобі тут багато доповняти собі... Міна була справді мила, добра, побожна дитина... Я прикував до себе всю її фантазію; вона в своїй покірності не відала, через віщо стала так дорога мені, що я споглядав лиш на неї, і відплачувала любовю за любов з повною молодечею силою невинного серця... Вона любила як жінщина, цілком жертвуючи себе, забуваючи себе, віддана лиш тому, хто був її житєм, не дбаючи, що сама може пропасти, значить, вона любила правдиво.

А я — о що за страшні хвилі — страшні! а одначе гідні, аби їх назад забажати — часто плакав на грудях Бенделя, коли опамятав ся по тім першим несвідомім одурі, строго вглядаючи сам у себе, що я, без тїни, погубляючи сього ангела, в підлім еґоїзмі обріхував і обкрадав сю невинну душу. Відтак постановляв я сам себе зрадити їй; то знов закликав себе тяжкими присягами, що вирву ся від неї і втечу; а потім зали-

Петро Шлеміль.

4

вав ся гіркими сльозами і обговорював з Бенделем, в який спосіб маю вечером її відвідати в саду лїсничівки...

В иньших хвилях я сам туманив себе великими сподіваннями на близькі відвідини, сїрого незнайомого і знов плакав, коли даремно висіяв ся, аби повірити сьому... Я виражував день, коли мав знов побачити сього страшного чоловіка; бо він заповів був через рік і день, а я вірив його слову.

Родичі були добрі, чесні, старі люди, що дуже любили свою одиначку; ціла справа захопила їх, коли вже стала ся, і вони не відали, що їм при тїм почати. Їм вперед ані снило ся, що граф Петро може хоч би поглянути на їх дитя, а тепер він навіть любить її і вона любить його взаїмно... Мати була справді на стільки горда, що думала про можливість подружжя і працювала в сїм напрямі; але здоровий, хлопський розум старого не припускав такої пересадної перспективи... Обое були переконані про щирість моєї любови, — і що-ж їм було робити, хіба лише молити ся за своє дитя...

Ось упав мені до рук лист, який ще з того часу маю від Міни. Так, се її почерк! Відпишу його тобі:

„Я слабе, нерозумне дівча, могла-б собі уявляти, що мій милий, якого я щиро, щиро люблю, не може вчинити ніякого гора бідній дівчині. Ах, ти такий добрий, так невимовно добрий; але не розумій мене зле. Не жертвуй для мене нічого, навіть не бажай нічого жертвувати. О Боже! Я зненавиділа-б себе, коли б ти зробив щось такого. Ні — ти дуже ущасливив мене, ти навчив мене любити... Прощавай. Знаю прецінь свою долю, граф Петро не належить до мене, належить до сьвіта. Буду гордою, коли почую: се він був, се він, знов він доконав сього; тут його величали, там обожали. Бач, гнїваю ся на тебе, коли подумаю, що ти при простій дівчині можеш забувати своє високе покликанє... Отже йди, бо сама ся гадка зробить мене нещасливою. Хоч через тебе я, ах, така, щаслива, така блаженна... Чи не вплела я також оливну галузку й цвіт рожі до твого житя, як у той вінець, який мені довело ся вручити тобі? Ношу тебе в серці, мій улюблений, і не страхай ся відійти від мене. Умру, ах! щаслива, так невимовно щаслива через тебе“.

Можеш собі подумати, як ранили мені серце її слова. Я сказав їй отверто,

що я не той, за кого мене уважають : я тільки багатий, але дуже нещасливий чоловік. На мені тяжить проклятьє, яке має лишити ся одинокою тайною між нею і мною, бо я не трачу ще надії увільнити ся від нього... Се й в отруя моїх днів, що можу її запропастити разом із собою, її, одинокє щастє, одинокє серце мойого житя. Тодї плакала вона знов, що я був нещасливий... Ах, вона була така люба, така добра! Аби лиш одну сльозу мені заощадити, з яким щастєм була би цілковито пожертвувала себе саму!

Тим часом їй далеко було до правдивого розуміня моїх слів. Вона догадувала ся в мені якогось князя, якогє спіткала якась тяжка клятва, якогє вигнаного вельможу, і її уява сквапно розмальовувала собі коханка в величнїх, геройських картинах.

Одного разу сказав я їй : „Міно, останній день будучого місяця може змінити і рішити мою долю; коли се не станеть ся, то я мушу вмерти, бо не хочу робити тебе нещасливою“. — Вона плачучи укрила свою голову на моїй груді.

— Коли змінить ся твоя доля, то хочу лиш знати, що ти щасливий, не маю

жадних претенсій до тебе. А коли будеш нещасливий, то зв'яжу ся з твоїм горем і поможу тобі зносити його.

— Дівчино, дівчино, візьми назад своє поквапне слово, що нерозважно вирвало ся з твоїх уст. А чи знаєш ти се горе, чи знаєш те прокляте? Чи знаєш, хто сей твій милий, — що він? Чи не бачиш, як судорожно тремчу і ховаю перед тобою тайну?...

Вона хлипаючи впала менї до ніг і повторила під присягою свою просьбу.

В тій хвилі надійшов лїсничий і я заявив йому, що маю замір старати ся о руку його дочки першого слїдуючого місяця. Я поклав той час, бо до тої хвилі повинно стати ся щось, що може вплинути на мою долю. Незмінна тільки моя любов до його дочки.

Добрий чоловіяга перелякав ся порядно, коли почув такі слова з уст графа Петра. Обняв мене за шю, і знов засоромив ся цілий, що міг так забути ся. Потім прийшло йому до голови сумнівати ся про се, розважувати і все розпитувати; говорив про придане, про безпеку, про будущину своєї любої донї. Я подякував йому, що пригадав менї се... Я сказав

йому, що бажаю замешкати в сій околиці, де, здається, всі мене люблять, і вести житє без клопотів. Я просив його, аби найкрасші добра, які виставлено в краю на продаж, закупив на імя своєї дочки, а по плату відіслав до мене... В сьому може батько найлучше послужити закоханому. Мав з тим багато роботи, бо всюди випереджав його якийсь чужинець; тим то накупив ледви за мільон.

Що я завдав йому сю роботу, се був по правді невинний підступ, аби його віддалити, і я вже й перед тим робив з ним подібне, бо мушу признати, що він був дещо влїзливий. Добра мати натомиць була трохи приглуха, і не дбала так як він про сю честь, аби бавити пана графа.

Прийшла й мати; щасливі людиці напірали на мене, аби я сього вечера задержав ся трохи довше у них, але я не міг ані одної хвилі довше лишити ся; я бачив, що вже сходив місяць на небо. Пора була йти.

Другого вечера я знов пішов до саду лїсничівки. Закинув плащ на плечі, насунув капелюх по очи і підходив до Міни; тут вона піднесла очи до гори і глянувши на мене мимоволі жахнула ся. І знов

стали мені ясно перед душею сцени тої страшної ночі, коли я без тіни показався був у місячнім сяєві. Се була вона дійсно. Чи ж пізнала мене також тепер? Стояла тихо в задумі — мені на грудях залягло щось як тяжкий камінь — я встав із свого сидження. Вона кинулася з тихим плачем на мої груди. Я відійшов.

Від тоді заставляв я її частіше в сльозах; мені ставало на душі щораз темнійше й темнійше, — тільки родичі розпливалися в безмірній радості. Фатальний день надходив, тривожний та глухий як громова хмара... Надійшов передостатній вечір -- я ледво міг дихати. Я обережно наповнив кілька скринь золотом і не спав до дванадцятої години. — Вибила.

Тепер сидів я звернувши очі на вказівки годинника, числячи секунди, мінути як удари штилета. При кождім галасі, що давав ся чути, я зривався. Почало свитати. Мов олов'яні волокни ся години одна за одною, настало полудне, вечір, ніч; посувалися вказівки, вяла надія; вибила одинацята, і ніхто не явився; минули останні минути остатньої години і ніхто не являвся; перший удар,

останній удар дванацятої години, і я без надії серед потоків сліз упав на ліжку. Завтра мав я — на завсїгди без тїни — сватати улюблену; тривожний сон замкнув менї над раном очи.

V.

Ще було рано, коли мене збудили голоси, що в завязтій суперечці лунали в моїм передпокою... Я почав надслухувати: Бендель не пускав когось до моїх дверей; Раскаль кляв на чім сьвіт стоїть, що не прийме ніяких розказів від рівного собі, і впер ся таки вийти до мого покою... Добряга Бендель робив його уважним, що як би такі слова дійшли до моїх ушей, позбавили-б його так корисної служби. Раскаль грозив наложити на нього руку, коли-б довше схотів забороняти йому вступу.

Я вбрав ся до половини, гнівно розтворив двері і накинув ся на Раскаля.

— Чого хочеш, лайдаку?

Він подав ся на два кроки взад і відповів цілком холодно:

— Просити вас найпокірнійше, пане графе, аби ви показали прецінь раз свою

тїнь. Сонце сьвітить власне так гарно на дворі.

В мене немов грїм ударив. Трївало досить довго, заким я віданскав знов голос.

— Як сьмїв слуга против свого пана — ?

Але він перервав мені цілком спокійно :

— Слуга може бути дуже чесна людина і може не хотіти служити у пана без тїни. Дякую вам за службу.

Я мусїв торкнути иньші струни.

— Алез Раскалю, любий Раскалю, хто напровадив тебе на таку нещасливу гадку? Як можеш гадати — — ?

Він говорив далі тим самим тоном :

— Люди говорять, що ви не маєте тїни, — і справа коротка. Покажіть мені свою тїнь, або звільніть мене від служби.

Бендель, блідий і дріжучий, але огляднійший від мене, дав мені знак; я попробував задобрити його золотом, тим універсальним лїком на всі долегливости, але й воно стратило свою силу, він кивнув мені його під ноги.

— Від чоловіка без тїни не приймаю нічого.

Відвернув ся, заложив капелюх і підсвистуючи сьпіваночку вийшов поволи з покою... Ми стояли з Бенделем мов скамянілі, без мисли і руху дивлячи ся за ним.

Тяжко зітхаючи і зі смертю в серці злагодив ся я нарешті додержати свого слова і як злочинець перед своїми судіями, показати ся в лїсничівці. Я станув у темній альтані, яку назвали моїм іменен, і де й сим разом мали очікувати мене. Мати зустріла мене безжурно і радісно. Міна сиділа бліда і гарна, як перший сніг, що деколи в осени цілує останні цвіти і зараз розпливаєть ся в гірку воду. Лїсничий з записаною карткою в руці ходив сюди й туди нервово і бачилось, гнув у собі щось не мале, що — мінячи ся переливами румянців і блідости малювало ся на його звичайно неповорухнім лиці. Приступив до мене, коли я вийшов, і попросив мене запинаючись часто в словах, що хоче на осібности поговорити зі мною... Дорога, куди він просив мене йти за собою, провадила на вільну, сонцем осяяну частину саду. Я мовчки сїв на лавочці, і настала довга мовчанка, яку навіть добра мати не важила ся перервати.

Лісничий все ще бігав нерівними кроками по альтані там і назад; нараз станув передімною, глянув на папір, який тримав у руці, і запитав мірячи мене допитливим зором:

— Пане графе! чи справді знаний вам якийсь Петро Шлеміль?

Я мовчав.

— Чоловік прекрасної вдачі, незвичайно здібний —

Він очікував відповіді.

— А коли-б я сам був сим чоловіком?

— Чоловіком, — докинув він з притиском, — що втратив свою тїнь!

— Ах, я се прочувала! — скрикнула Міна. — Так, я знала се від давна, що в нього нема тїни! — І вона кинула ся в обійми матери, що перестрашена тулила її до себе і робила їй докори, що вона собі на лихо таїла в собі таку тайну. Але вона як Аретуза замінила ся в потік сліз, які плили ще більше, коли почула мої слова, і зливою поплили при моїм наближеню.

— І ви не вагали ся, — почав лісничий знов сердито, — і ви не вагали ся з нечуваною безличністю ошукувати її й мене? І ще кажете, що любите її, яку так далеко загнали в пропасть? Дивіть ся, як

вона плаче і мучить ся! О, се страшно, страшно!

Я стратив до решти розвагу і почав як божевільний говорити, що остаточно прецінь се лише тїнь, нічого як тїнь, можна також і без неї обійти ся і не варто було підносити задля неї такого крику. Але я відчував так дуже безпідставність своїх слів, що й сам перестав, хоч він не вдовоїв мене відповіді. Я додав ще, що що раз загубило ся, те иньшим разом можна віднайти.

Він гнївно напустив ся на мене:

— Признайте ся, мій пане, признайте ся, як се ви згубили свою тїнь?

Я мусїв зов брехати:

— Якийсь неотеса наступив мені так незграбно на тїнь, що зробив у ній велику діру — я дав її тільки до направи, бо золото все може; вчора я мав дістати її назад.

— Добре, пане, дуже добре! — сказав лїсничий. — Ви стараєте ся о руку моеї дочки, старають ся також і иньші. Я яко батько маю дбати про неї й її долю. Даю вам три дні часу, в яких можете постарати ся о тїнь; з'явите ся передімною протягом сих трьох днів з добре пристаючою тїню, то витаю вас радо;

але четверого дня — кажу вам рішучо — моя дочка вийде заміж за кого иньшого.

Я хотів промовити ще слово до Міни, але вона ще сильнійше, заходячи ся від спазматичного плачу, тулила ся до матери, а ся кивнула мені мовчки, аби я відійшов. Я пішов хитаючись і в мені все мутило ся, неначе цілий сьвіт замикаєть ся за мною.

Вирвавши ся з під обережливого догляду Бенделя блукав я манівцями по лісах і полях... Тривожний піт лив ся з мого чола, глухий стогін виривав ся з моїх грудий, у мні клекотіло божевілє.

Не знаю, як довго тревало се, коли хтось ухопив мене за рамя на сонцем осьвіченій луці. Я станув і оглянув ся — се був чоловік у сірім сурдуті, що засапаний, здаєть ся, доганяв мене... Він зараз заговорив :

— Я заповів на нинішній день відвідати вас, чому-ж ви не дожидали сього часу? Але все ще буде добре. Послухайте моєї ради, виміняйте собі знов тїнь, яка готова на ваш розказ, і вертайте зараз назад. Вас приймуть радо в лїсничівці, і все що було, ввійде за жарт. Раскаля, що зрадив вас і сватає вашу наречену, беру на себе, хлопиці пора на місце.

Я стояв усе ще мов у сні...

— На нинішній день заповіли — ?

Я ще раз передумав час — він мав рацію : я все перераховував ся о один день. Я сягнув правою рукою по мошонку на грудях — він угадав мою думку і два кроки відступив ся у зад.

— Ні, пане графе, вона в добрих руках, тримайте її.

Я вибалушеними очима зачудувано видивив ся на нього; він говорив далі: — Прошу тільки одної дрібнички на пам'ятку. Будьте лиш так добрі і підпишіть ся мені на сій карточці.

На пергаміні були написані слова :

„Силою сього підпису записую посідачеві сього письма свою душу по її природнім розлученю від мого тіла“.

З німим здивованєм поглядав я то на письмо, то на незнайомого в сїрім сурдуті. Тим часом він підхопив ново-затятим пером краптину крові, що виприснула мені наслідком сьвіжого задрапненя терном, і наставив його мені.

— Що ви за один? — запитав я його вкінці.

— Що вам до того? — відповів він мені. — І чи не видно сього по мні? Бідолаха, так собі трохи ніби учений, а трохи фізик, який збирає лиху вдяку

від своїх приятелів за свої знамениті штуки, а для себе самого на землі не має забави, як хіба побавити ся дещо в експерименти, але підпішіть же прецінь... На право тут, у низу. Петро Шлеміль.

Я похитав головою і сказав :

— Вибачте, мій пане, сього не зроблю.

— Ні? — повторив він здивовано. —

А для чого-ж се ні?

— Видасть ся мені прецінь певного рода небезпекою віддати свою душу за тїнь.

— Так, так! — повторив він, — небезпекою! — І він зайшов ся голосним сьміхом таки при мні. — І коли вільно запитати, що-ж се за така річ, ся ваша душа?... Чи виділи ви її коли? І що думаєте з нею почати, як умрете? Аджеж ви повинні бути вдоволені, що нашли аматора, що ще за життя за сей сумнівної вартости спадок, за се загадочне X, сью гальванічну силу чи поляризуючу чинність, чи яке там иньше дурне незначення хоче заплатити вам чимось дійсним, а іменно вашою власною тїню, через яку отримаєте руку своєї любки і діпнете всіх иньших своїх бажань. Чи вам самому милійше сью бідну, любу істоту пхнути в обійми і віддати підлому лотрови Раскалеви? Ні, на се ви мусите поглянути

власними очима. Ходіть, позичу вам отсеї шапки невидимки (він виймає щось із кишені) і підемо незримі до лісничівки.

Мушу признати, що я дуже стидався, що сей чоловік висьміває мене. Я ненавидів його до дна душі; і здається, що моя особиста антипатія більше ніж які будь-які принципи чи вірування не допустила мене окупити свою тїнь, хоч і як вона була мені потрібна, своїм підписом. Та й сама думка, відбутися подорож, яку він раєвав мені, в його компанії, була мені нестерпна. Моє найглубше почування обурювалося бачити, що він, отсей іронічний повзун, сей осоружний чортяка має з насміхом стати між мною і моєю любов'ю, розділити два! криваво роздерті серця.. Я погодився зі своєю долею, що така вже відай судила мене, прийняв своє горе як невідмінне і не обертаючи мене до сїрого чоловіка сказав йому:

— Мій пане, я продав вам свою тїнь за отсю, ніде правди діти, дуже цїнну мошонку, і досить нажалувався сього. Коли можна взяти назад той торг, то з Богом...

Він покрутив головою і дуже насупився. Я говорив далі:

— А коли ні, то я не хочу також продавати вам нічого того, що маю, хоч

Петро Шлеміль.

5

би навіть за пропоновану ціну моєї тїни, і не підпишу нічого. З цього зрозумієте також, що й замаскована прогулька, на яку запрошуєте мене, мусілаб випасти далеко забавнішою для вас, як для мене. Тому вибачайте, і коли вже не може бути інакше, то будьмо здорові.

— Прикро мені, мусьє Шлеміль, що ви вперто відкидаєте інтерес, який я по приятельськи пропоную вам. З рештою може иньшим разом буду щасливіший. До скорого побаченя!... А ргорос, позвольте ще показати вам, що річи, які купую, не пліснїють у мене, але держать ся в пошанівку і мають добрий сховок.

Він виїняв зараз із кишенї мою тїнь і зручним замахом розвинувши її на лудї, розпростер її на соняшнім боці біля своїх ніг так, що йшов поміж обома йому послушними тїнями, своєю й своєю, бо моя тїнь мусіла так само бути йому послушною і повертати ся за всіма його рухами та стосувати ся до них.

Коли по так довгїм часї я нараз побачив свою нещасливу тїнь, ще до того здеїрадовану до так ганебної послуги, власне в хвилі, коли я задля неї був у такїй невимовній бідї, — защемїло мое серце і я почав гірко плакати. Ненавис-

ний парадував з видертим у мене добром і безсоромно повторив свою пропозицію.

— Ще можете її відібрати. Один почерк пера, і виратуйте сим бідну, нещасливу Міну з пазурів лайдака в обійми високоповажаного графа — як сказано, лиш один почерк пера!

Сльози ринули мені з новою силою з очий, але я відвернув ся і махнув йому, аби йшов собі геть.

Бендель, що затурбований прибіг аж сюди за моїми слідами, надійшов як раз у сій хвилі. Коли ся вірна, добра душа побачила мене заплаканого і мою тїнь, якої годі було не пізнати, у сього дивного незнайомого в сірім сурдуті, наважив ся зараз, хоч би навіть і силою, відібрати і повернути мені мою власність. А що він сам не знав поводити ся з тим делікатним предметом, накинув ся зараз на сірого чоловіка з лайкою і без довгих питань велів йому зараз віддати як стій мені мою власність... Сей замість відповіди відвернув ся і пішов. Тоді Бендель ухопив свою тернову, гудзовату палицю, що мав у руці, і ступаючи за ним крок в крок давав йому безпощадно при повторюваних раз у раз наказах, аби віддав тїнь, почувати повну силу своєї мускулистої руки.

А він немов привичаєний до подібного трактованя схилив голову, підвів плечі і мовчки йшов далі спокійним кроком у степ, уводячи з собою мою тїнь і мойого вірного слугу.

Довго ще чув я глухий лускіт, що лунав по пустинї, поки вкінці не згубив ся в віддаленю. Сам як у перед остав ся я зі своїм горем.

VI.

Лишивши ся сам один на пустім степу, давя волю безмежним сльозам, що немов змивали з мого бідного серця якийсь невідомий тягар. Але я не бачив границь ані виходу ані кінця своїому надмірному горю і з лютою жадністю впивав ся новою отруєю, яку незнайомий вілляв у мої рани. Коли я уявив собі образ Міни, і ся мила, солодка істота являла ся мені бліда, заплакана, як я в останнє бачив її при моїм упокореню, — то безлична та насмішлива тїнь Раскаля ставала між нею і мною, я закривав собі лице й тїкав у пустиню, та огидне явище не опускало мене, але переслідувало і в бігу, аж я без духу впав на землю, знов обливаючи її сльозами.

І все те через тїнь. А сю тїнь віддав би був мені назад один почерк пера. Я роздумував над дивною пропозицією

незнайомого і над своїм ваганем. Пусто було в мені, я не мав ані свого суду, ані змоги розуміня.

Минав день. Голод заспокоїв я дивними овочами, а спрагу в найблизшій гірській потоці. Настала ніч, я розложив ся під деревом. Вохкий ранок збудив мене з тяжкого сну, в яким я сам чув, як храплю мов конаючий. Бендель мусів стратити мій слід, і ся гадка тїшила мене. Я не хотів вертати між людей, перед якими тікав наляканий як сполохана гірська дичина. Так пережив я три трівожні дні.

Четвертого дня рано опинив ся я на пісковатій, сонцем осьвіченій рівнині і сидів на розвалинах скали в соняшнім проміню, бо й мило мені було тепер налюбувати ся його давно не зазнаваним видом. Своє серце я напував тихо своєю розпучкою. В тім я схаменув ся при якімось легкім шелесті, оглянув ся по за себе готовий до втечі, та не бачив нікого; але по сонцем осяянім піску сунула ся поуз мене якась людська тїнь, подібна до мові, що вандруючи сама сюди й туди, бачилось, відблукала ся від свого пана.

В мені збудив ся сильний порив.

— Тїне, — думавя, — шукаєш свого пана? я хочу бути ним! — І я ско-

чив до неї, аби посісти її; я думав власне, що колиб мені лиш пощастило вступити в її слід, так, аби вона прийшла до моїх ніг, то вона лишилась би при мені і з часом привикла би до мене. Та тїнь при моїм русі почала втікати і я мусів розпочати завязті лови на сього легкого втікача; тільки думка — визволити ся зі свого страшного положеня, в яким я опинив ся, могла додавати мені на се досить сили. Тїнь утікала до ліса, що правда, далекого, в якого тїни мусів я конечно згубити її. Я бачив се, страх прошиб мені серце, розпалив мою жадобу, окрилював мою погоню; ось-ось я догонував тїнь, зближав ся до неї чим раз близше, мусів дігнати її. В тїм вона стала нараз і обернула ся до мене. Як лев на свою добичу, так кинув ся я раптовним скоком, аби її дістати в своє посіданє — і натрапив несподівано на тверду тілесну заваду. Незримо посипали ся на мене найрясніші товченики, які кони будь спадали на бідну людину.

Зі страху обіймив я конвульсійно раменами і почав сильно тиснути те, що стояло невидне передімною. В тїм швидкім пориві впав я наперед на землю, але під собою почув я чоловіка, якого

тримав обнявши, і який аж тепер зробив ся видним.

Аж тепер стала мені ціла пригода натурально дуже ясна. Чоловік мусів мати при собі невидюще пташине гніздо, яке робить незримим того, хто його несе, але не його тїнь; уперед нїс він його при собі, а тепер відкинув. Я навколо шукав очима, углядїв скоро тїнь невидючого гнізда, скочив на нього і не хибив свої дорогої добичі. Незримий, без тїни держав я гніздо в руках.

Чоловік хутко підвів ся, зараз оглянув ся за своїм щасливим переможцем, але на широкій, сонцем осяяній рівнині не вгледїв ані його, ані його тїни, за якою особливо трівожно нишпорив навколо. Бо що я сам був без тїни, сього він перед тим не мав вільного часу добачити, тай не міг сього припускати. Коли впевнив ся, що зник усякий слїд, в найбільшій розпуці звернув руку против себе самого і рвав на собі волосє. Та здобутий скарб дав мені змогу і жадобу заразом замішати ся знов між людей. Не забракло мені софізмів супроти себе самого, аби прикрасити свій огидний рабунок, або радше я й не потребував сього, і аби втекти від усякої подібної думки, я поспішив геть, не оглядаючи ся на нещасли-

вого, якого трівожне голосіңе лунало ще довго за мною. Так бодай видавали ся мені тоді всі деталі тої пригоди.

Мене аж пекло піти як найскорше до саду лісничого і самому переконати ся про правду того, про що звістив був мене той ненависний; але я не знав, де я. Аби розглянути ся по околиці, я вийшов на найблизший горбок. З його вершка побачив я недалеко місточко і сад лісничівки у моїх ніг. Сильно забило ся мое серце, і сльози покотили ся з очий, та не такі вже, які я проливав до тепер: я мав знов побачити її. Туга за нею гнала мене і прискорювала мій хід найпростійшою доріжкою. Незримий минув я кількох селян, що вертали з міста. Вони говорили про мене, Раскаля й лісничого; я не хотів нічого слухати й поспішав далі.

Я вийшов до саду; мої груди тремтіли дрожю ожидания; назустріч мені почув ся немов сьміх; я здригнув ся і кинув скорим оком довкола, але не міг угледіти нікого. Я йшов далі, мені видало ся, що чую біля себе шелест як би людських вровів; але не було видно нічого; я думав, що слух зводить мене. Ще було вчасно, нікого не було в альтані графа Петра, сад був ще пустий. Я блукав тем-

ними алеями і підійшов аж перед помешканє. Той сам шелест причував ся мені щораз голоснійше... З тривоگو в серці сїв я на лавці, що стояла на соняшній площі напротив дому. Мені видало ся, нїби чую, як незримий антипо сїв біля мене з наругливим сьміхом. Повернув ся ключ у дверех, вони отворили ся, вийшов лїсничий з паперами в руках. Я чув, як щось немов мряка стелила ся мені над головою, — я оглянув ся, і лишенько мов! — чоловік у сїрім сурдуті сидїв біля мене і з чортівською усьмішкою глядїв на мене. Він накрив свою й мою голову шапкою, біля його нїг лежали мирно побіч себе моя й його тїнь; він недбало обертав у руці знаний пергамен, і коли лїсничий проходжав ся в тїни альтани занятий паперами, нахилив ся до мене і шептав мені до вуха:

— Ну, прецінь ви прийняли мої запросини і ось ми оба сидимо тут, дві голови в одній шапці! Дуже добре, дуже добре! Але тепер віддайтеж мені мов гніздо, — воно вам уже не потрібне, а ви занадто чесний чоловік, аби схотїли мене позбавити його. Лише прошу, аві не думайте дякувати! Запевняю вас, я позичив вам його радо від серця.

Він узяв його в моєї руки без вагання, вложив до кишені і засьміяв ся з мене знов, і то так голосно, що аж лїсничий оглянув ся. Я сидїв мов закамєнілий.

— А всеж таки, признайте ся, — говорив він далї, — така шапка невидимка таки о много вигіднїйша. Вона не тїльки покриває чоловіка, але також його тїнь і ще й стїлько иньших, скїльки він має охоту забрати зі собою. Бачите, ось і тепер ми два сидимо під нею. Затямте собі, Шлєміль: чого зразу не хочеш по добру, се в кінці мусиш зробити по неволї. Я все ще думав, що ви викупите у мене сю дрібничку, ожените ся з нареченою (ще час на се), а Раскаль повисне на шибениці, — се нам легко вчинити, доки не брак нам шнура. Слухайте, даю вам ще отсю шапку в додатку.

Вийшла мати і почала ся розмова.

— Що робить Міна?

— Плаче.

— Дурне дївча! се годї вже змінити.

— Очевидно, що годї, але так скоро віддавати її другому — о, мужу, ти за надто суворий для своєї власної дитини.

— Ні, мамо, се ти помиляєш ся. Коли вона, заким ще виплаче свої дїточі сльози, стане жінкою дуже багатого і поважаного чоловіка, то потїшить ся після

свогого горя і прокинетъ ся як із якого сну, і дякуватиме Богови і нам, побачиш!

— Дай то Боже!

— Вправді вона посідає тепер дуже значні добра; алеж після сього скандалу, якого наробила нещасна історія з тим авантюриком, чи думаєш, що знайдець ся хто відповіднійший для неї як пан Раскаль? Чи знаєш, що за маєток він посідає? Пан Раскаль закупив тут у краю майже за шість мільонів дїбр, чистих від усяких довгів, заплачених готівкою. Я мав документи в руках! Се він усюди хапав мені що лїпше з перед рук; і крім того посідає вексель Томи Джона щось на півчетверта мільона.

— Мусїв дуже багато накрасти!

— Щож се знов за бесїда! Він мудро щадив там, де инші гайнували.

— Чоловік, що ходив у лїберії...

— Пусте! за те має бездоганну тїнь.

— Мавш рацію, але — — —.

Чоловік у сїрім сурдутї засьміяв ся і глянув на мене.

Отворили ся двері, і вийшла Міна. Вона опирала ся на рамя своєї послужницї, тихі сльози плвли по її гарнім, блідім личку. Сїла на крісло, яке стояло зготоване для неї під липами, і батько присїв ся також біля неї. Він делїкатно взяв

її за руку, і коли вона почала що-раз сильніше заходити ся від плачу, промовив до неї лагідними словами:

— Ти моя добра, люба дитино, будеш також і розсудна, не схочеш засмучувати свого старого батька, який бажав лише твого щастя. Розумію добре, любе серденько, що події останніх днів потрясли тобою дуже, і що ти дивним дивом вивинула ся від сього нещастя! Заким відкрили ми се огидне ошуканство, ти любила горячо того негідника; видиш, Міно, я знаю се і не роблю тобі закидів із сього. Я сам, люба дитинко, любив його, доки вважав його за великого пана. Тепер бачиш сама, як се все перевернуло ся. Щож, навіть кожний пес має свою тїнь, а мов одинокє дитя мало би мати мужа — ні, ти певно також не гадаєш навіть більше про нього. Слухай, Міно, тепер стараєть ся о тебе чоловік, який не страхать ся сонця, чесний чоловік, який, що правда, не є ніякий князь, але посїдає десять мільонів маєтку, десять разів більше ніж ти, чоловік який ущасливить мов любе дитя. Не відповідай мені нічого, не супротивляй ся, будь мовою доброю і слухняною донечкою, позволь твому любуму батькови дбати про твою долю і осушити твої сльози. Приречи

мені, що віддаси своєю рукою пану Раскалеви. Кажи, хочеш приобіцяти мені се?

Вона відіавала ся ледво чутним голосом:

— Я не маю волі, не маю жадного бажання більше на світі. Нехай діють ся те, що захоче мій отець.

Рівночасно оповіщено про прихід пана Раскаля, і сей безлично війшов між них. Міна зімліла. Мій ненависний товариш гнівню глянув на мене і хутко зашепотів мені: „І се ви можете знести! Щож властиво замісь крови пливе в ваших жилах?“ І скорим рухом задрапнув мені легенько руку, виступила кров, а він говорив далі: „Справді, кров червона! Нутеж підписуйте!“

Пергамен і перо опинили ся в моїх руках.

VII.

Скомпромітую себе в твоїх очах, любий Шаміссо, та не буду старати ся підкупити твій суд. Я сам довго судив себе строго, бо живив у своїм серці їдливого червяка. Ненастанно стояла в моїй душі та рішуча хвиля мойго життя, і я тільки з важкими сумнівами, з покорою і з жалем міг глядіти на неї. Любий друже, хто легкодушно раз зійшов з правої дороги, сей і не оглянеть ся, як попаде на иньші бездорожа, які ведуть що раз далі й далі в безвісти; даремно глядить він тоді на провідні зорі блискучі на небі; йому нема вибору, він мусить стрімголов летіти далі в пропасть і посвятити себе самого Немезіді. По легкодушній помилці, що навела на мене прокляте, втиснув ся я через любов по злодійськи в житє другої істоти; щож лишало ся мені, як не поспішати сьміло

з підмогою там, де я засіяв горе і де від мене ждали швидкого ратунку? Бож біла остатня година. Не думай так низько про мене, мій Адальберте, буцім то я вважав коли будь жадану ціну за надто високою, і скупив ся чим будь, що лиш було моїм, більше як власне золотом. Ні, Адальберте; але я ненавидів з цілої душі сього загадкового повзуна, що ходив кривими дорогами. Може я вчинив йому кривду, але в мені все бурило ся при кожній стрічі з ним.

Також і тут, як се так часто бувало в моїм житю і взагалі так густо стрічаєть ся у всесвітній історії, наскочив випадок на місце діла. Пізнійше погодив ся я сам з собою, навчив ся поперед усього годити ся з конечністю, бо щож більше належить до неї, як доконане діло, як довершена подія? Далі навчив ся я також поважати сю конечність як мудре провидіне, що оживлює цілу ту велику машину, в якій ми повертаємо ся лиш як прості колісця, що попихають і самі себе дають попихати. Що має бути, мусить стати ся. Що мало бути, стало ся і то не без волі сього провидіня, яке ввінці я ще навчив ся шанувати в своїй долі і в долі тих, що були причасниками моєї.

Сам не знаю, чи маю се приписати напруженю своєї душі під напором таких сильних вражінь, чи вичерпаню своїх фізичних сил, які ослабив у останніх днях незвичайний піст, чи вкінці руйнуючому роздратованю, яке будила в цілому мойому естві присутність сього сїрого ворога, — досить, що коли я вже брав ся підписувати, я зімлів і лежав довгий час мов у обіймах смерті.

Тупіт ніг і провлятя були перші голоси, що обились о мої вуха, коли я вернув до притомности. Я отворив очи. Було темно; мій ненависний товариш порав ся лаучись коло мене.

— Чи то не бабське поводженє! Ну бо, вставайте і робіть живо те, що задумали! Чи може ви надумали ся інакше і волите рюмсати?

Я підвів ся з трудом із землі, де лежав, і мовчки поглядав довкола себе... Був пізний вечір, з ясно осьвіченої лісничівки лунали веселі звуки музики, а по саду проходили ся поодинокі групи людей... Одна пара наближала ся розмовляючи і сіла на лавці, де я сидів передше. Говорили про сьогоранішній шлюб багатого пана Раскала з дочкою сього дому. Значить, було вже по всьому.

Я скинув рукою з мові голови шапку-невидимку незнайомого, який зараз же й зник мені з очей, і мовчки криючись у найбільшу темінь корчів спішив по приальтану графа Петра. Невидний ішов за мною й мій мучитель, виговорюючи мені острыми словами:

— Така отже дяка за труд, якого я підняв ся, пильнуючи цілий божий день того слабонервового панича! І треба мені грати ролю дурня в комедії! Добре, впертий паничу, тїкайте собі передімною, а ми прецінь нерозлучні з собою. Ви маєте мов золото, а вашу тїнь; се не дасть нам обом спокою. Чи чули ви, аби коли тїнь опустила свого пана? Ваша тїнь тягне мене за вами, аж доки знов не приймете її до своєї ласки, а я її не побуду ся. Що ви занедбали вчинити з вільної охоти, се мусите, тільки вже запізно, зробити з наприкреня і за нудів: від своєї судьби не втечете.

Він говорив і говорив тим самим тоном, і я даремно втїкав від нього; він не попускав ся мене, а все держачи ся мене говорив саркастично про золото і тїнь. Я не міг зібрати ні одної гадки.

Безлюдними вулицями поспішив я до свого дому. Коли став перед ним і поглянув на нього, заледви міг його пізнати: за повибиваними шибами не сьвітило ся ні однісїньке сьвітло. Двері були зам-

киені, і анї жива душа не ворухнула ся в серединї. Він голосно засьміяв ся побіч мене.

— Так, так, так то йде на сьвітї! Але свого Бенделя знайдете дома; не давно я відпустив його з милосердя до дому так змученого, що певно ще від тодї не рушив ся.

Він знов засьміяв ся.

— Сей буде мав що оповідати! Отже добре! на нинї добраніч, до скорого побаченя!

Я задзвонив другий раз, показало ся сьвітло і Бендель із середини запитав, хто там дзвонить. Коли добрий чоловіяга пізнав мій голос, ледви міг здержати свою втїху: розскочили ся звері, і ми оба впали з плачем собі в обійми. Я побачив його дуже зміненого, слабого і хорого; та й менї волосє на голові посивіло цїлком.

Він запровадив мене через опустїлі покої до одного покою в серединї, захованого цїло, привїс їду і напїток, ми сїли разом і він почав знов плакати. Оповідав менї, що тодї сього висохлого чоловіка в сїрім сурдутї, якого побачив з мою тїню, так довго і так далеко обкладав буками, аж сам згубив мій слїд і від утоми впав на землю; відтак, коли не міг мене знайти, вернув до дому, де скоро

по тім юрба підюджена Раскалем напала, повибивала вікна і опустошила все. Так поступили вони собі зі своїм добродієм. Моя служба повтікала один поперед другого. Місцева поліція наказала мені як підозреному в двадцять-чотири години опустити місто. Крім сього, що я знав про богацтво і шлюб Раскаля, він знав далеко більше. Сей підлий злочинець, від якого вийшло все моє лихо, мусів відразу знати про мою тайну, але здається, приваблений золотом умів підлизати ся до мене і вже від першого часу доробив собі ключик до моєї шафи з золотом і тим поклав основу до богацтва, якого тепер уже не потребував побільшувати.

Се все оповідав мені Бендель серед рясних сліз, і плакав потім знов з радості, що побачив мене, що має мене знов, і що по довгих побоюваннях, щоб моє нещастє не довело мене до якого розпучного кроку, бачив тепер, що я зношу його спокійно і з розвагою. Бо сі події відігнали від мене тепер розпуку. Я бачив своє горе величезне, незмінне перед собою, я виплакав через нього всі сльози, не міг уже видобути і стогону більше зі своєї груди, і холоднокровно виставляв тепер відкриту голову на його бурханє.

— Бенделю, — почав я — знавш мою долю. Не без попередньої мові вини спіткала мене така тяжка кара. Ти невинний, не повинен довше терпіти разом зі мною, я сього не хочу. Ще сеї ночі їду звідси геть. Осїдлай мені коня, поїду сам. Ти лишавш ся, я так хочу. Тут му- сить іще бути кілька шкатул золота. За- тримай їх для себе. Помандрую одинокий у світ блукати; але коли може яка веселїйша хвиля засяє для мене і щасте усміхнеть ся до мене, то не забуду й тебе, бо на твоїх вірних грудях я нераз виплакував ся в своїх тяжких, болючих хвилях.

З розбитим серцем мусїв добряга услухати розказу свого пана, хоч се лякало його в душі; я глухий був на його прохання та намови, слїпий на його сльози. Він припровадив мені коня. Я ще раз при- тиснув плачучого до своєї груди, скочив у сїдло і під охороною ночі віддалив ся від гробу свого життя, не дбаючи, куди, якою дорогою повезе мене мій кїнь; бо я не мав більше на землі жадної мети, жадного бажання, жадної надїї.

VIII.

Незабаром прилучив ся до мене якийсь піхотинець, що пройшовши якийсь час поруч мого коня, і бачучи, що наші дороги однакові, попросив мене взяти його плащ із заду на коня; я мовчки згодив ся на се. Він подякував мені легким уклоном за сю невеличку прислугу, похвалив коня, і знайшов через се нагоду вихвалити щастє і силу богачів, і вже не знаю в який спосіб попав у монольої, якого я був лише німим слухачем. Розвивав свої погляди на жите і сьвіт і перейшов дуже скоро на метафізику, від якої домагав ся, щоб винайшла слово, яке булоб розв'язкою всіх загадок. Він виложив се питанє дуже ясно і забирав ся до відповіді на нього.

Ти знаєш, мій приятелю, я пізнав ясно, перебігши через школи ріжних філософів, що в мене нема ніякого хисту

до філософичної спекуляції і що се поле зовсім недоступне для мене. Від тоді я дав спокій многим річам, зрезигнував із пізнання і зрозуміння неодної загадки, і як ти сам радив мені, скільки було мові змоги, вірячи своєму простому розумови, своєму внутрішньому голосови, йшов своєю дорогою. Тепер здавало ся мені, що сей оратор з великим талантом здвигає сильну будівлю, яка сильно уґрунтована сама в собі вистрілювала в небо і стояла немов силою внутрішньої конечности. Тільки одного не знаходив я в ній, власне того, чого хотів би був шукати, і таким способом була вона для мене лише твором штуки, якого гарна суцільність та викінченє лише бавило око; про те я радо слухав вимовного бесідника, який відвернув мою увагу від моїх болів, а звернув на себе самого; з охотою був би я віддавав ся йому, колиб він заінтересував був у рівній мірі мою душу, як мій розум.

Тим часом хвиля минала за хвилию, і ми не спостерегли ся, як уже свитанє прояснило крайнеба. Я злякав ся, коли нараз поглянув і на сході побачив величню гру красок, які віщують близькість сонця, і в тій порі коли тіни пишають ся своєю найбільшою довжиною, я не міг на тім чистім полі добачити від нього ніякого захисту, нія-

кої охорони. А тут я був не сам! Я скинув оком на свого товариша і злякав ся знов. Се був не хто иньший, як чоловік у сїрім сурдугі.

Він усміхнув ся з мого перестрашу і говорив далі, не допускаючи мене до слова :

— Позвольте прецінь, так як се водить ся в сьвітї, товаришувати нам обом для обоїльного добра; розійти ся все ще маємо час. Отся дорога попід гори, сеж одинока, яку можете обібрати, хоч ви про се й не думали ще доси; туди в долину не можете їхати, а тим менше схочете вертати назад через гори, звідки виїхали — а туди як раз лежить також і моя дорога. Я бачу, що ви вже бліднете перед сходячим сонцем. Я позичу вам вашої тїни на час нашої спільної дороги, а ви за се терпїть мене в своїм товаристві. Ви й так не маєте більше при собі свого Бенделя; я хочу вам де в чім послужити. Не любите мене, се мені прикро. Але можете про те користувати ся мною. Не такий чорт чорний, як його малюють. Вчора ви розсердили мене, се правда, але нинї я не хочу вам відплачувати ся і вже аж доси скоротив вам дорогу, самі мусите се признати. Візьміть прецінь хоч раз свою тїнь на пробу знов до себе.

Сонце зійшло, дорогою йшли люди напротив нас; я прийняв пропозицію, хоч із внутрішньою відразою. Він з усьмішкою пустив мою тїнь на землю, яка зараз зайняла своє місце на тїни коня і весело бігла побіч мене. Я чув себе незвичайно бадьорим. Я переїжджав попри гурток селян, які з почесною скидали шапки перед богатим паном і розступали ся. Я їхав далі і ненаситним оком і з битєм серця поглядав з коня скісно від себе на сю колись мою тїнь, яку я тепер впо-зичив від чужинця, від ворога.

Сей ішов безжурно побіч мене і підвистував власне якусь пісеньку. Він пішо, я на коня, мені завернуло ся в голові, покуса була занадто велика; я нараз завернув конем, потис острогами і так гальопом помчав на бічну доріжку. Та тїни я не увів із собою; скоро я завернув конем, вона зсунула са з нього і чекала на дорозі на свого правного властителя. Зі стидом мусів я вернути назад; чоловік у сірім сурдуті досьпівав спокійно свою пісеньку, висміяв мене, віддав мені знов тїнь, і повчив мене, що аж тоді моя тїнь твердо буде держати ся і лишить ся при мні, коли її набуду знов як правну власність.

— Я держу вас — говорив далі — сильно за тїнь, і ви не втечете від мене. Богатий чоловік, як ви, потребує таки тїни, се не може навіть бути инакше, і ви варті тільки нагани, що вже давно не зрозуміли сього.

Я їхав далі тою самою дорогою; стали знов коло мене всі вигоди життя і навіть його величність; я міг поводити ся свobodно і легко, бо мав хоч тільки позичену тїнь. Усюди віддавали мені пошану, яку наказує і дає богацтво; але в моім серці був подих смерти. Мій дивний товариш, який сам себе видавав за мізерного слугу найбогатшого на сьвітї пана, був надзвичайно услужний, над міру звинний і зручний, тип правдивого льокая богатого пана, але не відступав від мого боку ані на крок і без перестанку говорив до мене, вічно запевняючи мене, на чім сьвіт стоїть, що в кінці дібемо торгу в тїнею, хоч би тільки для того, аби його позбути ся. Він став мені так само прикрим як і ненависним. Я почав не на жарт бояти ся його. Я зробив ся залежним від нього. Він мав мене в руках, впровадивши мене назад у сї веселощі сьвіта, від яких я втікав. Я мусїв піддавати ся його вимовности і відчував майже, що він має радію. Богатий мусить мати на сьвітї тїнь

і коли я хочу держати ся на тій стопі, на якій стоять він спокусив мене, то тут можливий був лиш один вихід. Але в мене була лиш та сильна постанова: коли я посвятив свою любов, коли поблудло й мов житє, я не хотїв хоч би навіть за всі тїни на сьвітї записати свою душу сїй креатурі. Я не знав, як се має скінчити ся.

Раз сидїли ми перед яскинею, яку чужинці, що переїжджають через гори, звикли авідувати. З бездонної глубини чути там шум підземних потоків, а кинений камінь, здаєть ся, не долїтає ніколи до дна; з гомоном летячи все в низ. Він розмальовував передімною раз по раз, як се й частїйше робив, з богатою фантазією і в блискучім повабі найяркїйших красок образи того, що я міг би доконати на сьвітї при помочи моєї мошонки, колиб лише вперед знов посїв свою тїнь. Я опер ся ліктями на колїна, затулив своє лице долонями і слухав облудника, а мов серце розривало ся між покусою і мовєю сильною волею. Я не міг довше витримати при таким внутрішнїм роздорї і розпочав рішучу боротьбу.

— Ви, мій пане, здаєть ся, забуваєте, що я вам вправдї позволив під певними

услівами бути в моїм товаристві, але застеріг собі повну свободу.

— Коли розкажете, зараз заберу ся. Він уже навчив ся грозити. Я мовчав; він почав як стій звивати мою тїнь. Я блід, але мовчки позволив йому зробити се. Настала довга мовчанка. Він промовив перший:

— Не можете мене стерпіти, мій пане, ненавидите мене, знаю се; алеж прецінь за що ви ненавидите мене? Чи може за те, що ви на гладкій дорозі напали мене і силою забажали зрабувати моє пташине гніздо? Або може за те, що ви силкували ся по злодійськи відікрасти мені мою власність — тїнь, яку я дав вам спускаючи ся на вашу чесність? Я зі свого боку не ненавиджу вас за се; по мойому се цілком природно, що ви уживаєте підступу й сили для своєї користі. Я на правду не думаю так строго як ви: я лише роблю так, як ви думаєте. Чи може я коли будь затиснув вам пальцями горлянку, щоб дістати вашу многоцінну душу, на яку як раз маю охоту? Чи наслав я коли на вас свого слугу, аби дістати назад обміняну мошонку? Чи пробував з нею втікати від вас?

Я не мав йому на се що відповісти; він говорив далі.

— Добре все се, мій пане, все се добре! Не можете мене стерпіти; розумію вас дуже добре і не беру вам сього за зло. Мусимо розстати ся, се ясно, бо й ви починаєте мене вже дуже нудити. Аби вже раз цілковито позбути ся соромного для вас мого товариства, ще раз раджу вам: відкупіть собі сю марницю.

Я наставив йому мошонку.

— За сю цїну.

— Ні.

Тяжкий стогін вирвав ся мені з грудий, і я озвав ся: — Нехай і так! Я також стою на тім, мій пане, розійдімо ся. Не заступайте мені більше дороги на сьвітї, який чейже має досить місця для нас обох.

Він усміхнув ся і сказав. — Відходжу, мій пане, але вперед повчу вас, як можете подзвонити на мене, коли забажаєте колись побачити свого найпокірнішого слугу. Потребуйте лише потрясти своєю мошонкою, аби вічні червінці забрязчали, а їх брязкіт привличе мене зараз. На сьвітї кождий думає про свою користь; бачите, що я дбаю також і про вашу, бо відкриваю вам нову силу. О, ся мошонка! І колиб навіть міль знищив вашу тїнь,

то вона буде ще звязувати нас сильним вузлом. Досить, держите мене за мое золото. Розпоряджайтеж і здалека своїм слугою. Знаєте, що своїм приятелям я можу свідчити не мало услуг і що особливо багаті дуже прихильні до мене. Ви й самі бачили се. Тільки тїни вашої — будьте про се переконані — не дістанете инакше, як лише під сим однісїньким услївом.

Постатї давнїх часів стали перед моєю душею. Я запитав хутко :

— Чи мали ви підпис і від пана Джона ?

Він усміхнув ся.

— Від такого доброго приятеля я зовсім не потребував його.

— Деж він тепер ? Їй Богу, се хотїв би я знати.

Він з нехїтю встромив руку до кишенї, і з неї витягнув за волосє блїду, опоганену постать Томи Джона, а блїдї уста її простогнали важкі слова :

— *Justo judicio Dei judicatus sum.*
Justo judicio Dei condemnatus sum.

Я жахнув ся і швидко вкинувши брявкучу мошонку в безодню промовив до нього остатнї слова : -- Заклинаю

тебе іменем божим, ти страховище, геть
звідси і більше ніколи не показуй ся мені
на очи!

Він підвів ся похмурий і зник за-
раз за скелями, які окружали те дико
заросле місце.

ІХ.

І так я лишив ся без тіни і без грошей: але тяжкий тягар зсунув ся з моїх грудий; я був веселий. Колиб я також не був стратив своєї любови, або не чув лише по її страті жадних докорів сумління, то гадаю, що я був би щасливий.

Та тепер я не знав, що маю почати. Я перешукав усї свої кишені і знайшов ще кілька монет; перечеислив їх і засьміяв ся. Я полишив коня в низу в гостинниці і стидав ся показати ся там, а бодай мусів заждати до заходу сонця; та воно стояло ще високо на небі. Я поклав ся в тіни поблизьких дерев і заснув спокійно.

Любі образи снували ся в воздушнім танци, зливаючи ся в любі привиди. Міна з вінцем на голові переходила попри мене і ввічливо всьміхнула ся. Також чесна душа Бендель був завітчаний і по-

здоровляв мене сердечно. І ще багатьох видів я там, і як мені здаєть ся, також тебе, Шаміссо, в далекім натовпі. Ясне сонічко світило і ніхто не мав тїни, і що дивнїйше, се цілком не зле виглядало — цвіти і сьпіви, любов і радість серед пальмових гаїв. Я не міг ані зупинити рухливі, легко улїтаючі, любі постаті, ані витолкувати їх значіне, але знаю, що любо снів такий сон і не хотїв збудити ся; а коли навіть дійсно вже був збудив ся, я не отвирав ще очий, аби довше задержати в своїй пам'яті сї хиткі явища.

Нарешті я отворив очі. Сонце стояло ще на небі, але вже на сході: я переспав ніч. Я вважав се за знак, аби не вертати більше до гостинниці. Легко переболів я страту того, що мав іще там, і постановив піхотою пійти бічною доріжкою, що вела попід гору зарослу лісом, здаючи ся на судьбу. Я не глядїв поза себе, не думав про те, аби звернути ся до Бенделя, якого я лишив багатим, а що я безперечно міг зробити. Я роздумував на тим, як мав показати ся між людьми; мов убранє було дуже дрантиве: я мав на собі чорну куртку, яку носив іще в Берліні і яка аж тепер, коли я вибирав ся в дорогу, не знаю яким способом упала мені знов до рук. Зрештою мав я на голові

Петро Шлеміль.

7

подорожню шапку і чоботи на ногах. Я підвів ся, на тім самім місці вирізав собі суковату паличку на пам'ятку і вибрав ся зараз у дорогу.

В лісі здивав я старого селянина, який приязно поздоровив мене, і запустив ся з ним у розмову. Я вивідував ся як який цікавий подорожний насамперед про дорогу, відтак про околицю і її мешканців, про продукти сих гір і таке иньше. Він відповідав мудро і второпно на мої питання. Так прийшли ми над гірську річку, що знищила ліс на широкім просторі. Я задрожав на вид голого, сонцем освіченого простору і пустив мужика наперед. Десь по середині сього страшного місця він зупинив ся і звернув ся до мене, аби оповісти мені історію сього знищення. Завважив зараз, чого мені бракує, і урвав на середині свого оповідання.

— Але якже се так? Аджерж ви не маєте тїни!

— Ах так, так! — зітхнув я. — В часі довгої, лихої хвороби вилізло мені волосє, а нігті і тїнь повідпадали. Дивіть, батьку, в моїм віці, а волосє, яке знов виростило, цілком сиве, нігті дуже короткі, а тїнь, ся таки не хоче вирости на ново.

— Ой, йой! — відізвав ся старий чоловічина потрясаючи головою, — без

тїни, се зле! Се мусїла бути злюща сла-
бїсть, яку ви витерпіли.

Але він уже не оповїдав бїльше,
і при першій розстайнїй дорозї, яка тра-
пила ся, відійшов від мене, не промовивши
анї слова. Гїркі сльози покотили ся менї
на ново по лицї, і моя веселїсть про-
пала.

З сумом на серцї йшов я далї і не
шукав бїльше людей. Тримав ся в темному
лїсї, і часом мусїв годинами ждати, аби
перейти через сонцем осьвїчену прога-
лину, аби не побачило мене в переходї
яке людське око. Вечером у сїльських
коршмах шукав я нічлїгу. Я йшов властиво
в гори до копальнї, де гадав знайти робо-
ту під землею; бо поминувши те, що мов
теперїшне положене було сього рода, що
я мусїв дбати за свїй прожиток, я добре
розумїв, що лиш ненастанна праця змо-
же відвернути від мене мої невідраднї
думки.

Кїлька днїв дощу прїспїшило мою
дорогу, але розумїеть ся, коштом моїх
чобїт, яких подошви були призначенї для
пана графа Петра, а не для пїхотинця. Я
йшов уже босими ногами. Мусїв справити
собї чоботи. На другий день залагодив я
се дїло дуже поважно в малім місточку
де як раз відбував ся відпуст, і де в якїсь

буді були виставлені на продаж старі й нові чоботи. Я довго вибирав і торгував ся, мусів зрешті ся нових чобіт, які радо був би купив собі, та відстрашувала мене їх висока ціна. Я мусів отже задоволити ся старими, які одначе були ще досить добрі й сильні; красний, білявий хлопчина, що сидів у буді, подав їх мені приязно усміхаючись, коли я зараз заплатив готовими грішми, і побажав мені щастя на дорогу. Я зараз узув ся і вийшов із сього місця північною брамою.

Я заглибив ся в своїх гадках і заледво бачив, куди йду, бо думав про копальню, де сподівав ся ще вечером дійти, та не знав, як мав там повести себе. Ледво уйшов я може двісті кроків, як і спостеріг, що зійшов з дороги; я оглянув ся за дорогою, та бачу, що я в дикім прастарім яловім лісі, де, здавало ся, сокира не торкала ся ще ніколи дерева. Я зробив ще кілька кроків на перед і побачив себе посеред диких скель, порослих лише мохом і гірськими ялами, а між ними лежали поля снігу і леду. Повітря стало дуже зимне. Я оглянув ся: ліс зник за мною. Я поступив ще кілька кроків — навколо мене панувала тиша смерті, непереглядно розгягав ся лід, на яким стояв я серед густої мряки; сонце стояло

як кров чорвоне на краю обрїя. Холод ставав нестерпний. Я не знав, як се стало ся зі мною, але трїскучий мороз змусив мене приспїшити ходу, і я почув у віддали шум води. Ще крок, і я опинив ся на березї Північного океану. Незлїчені громади тюленїв кинули ся передїмною спїшно до води. Я йшов здовж берега і видїв знов нагі скелї, землю, березові і ялові лїси. Я пробїг ще кілька мїнута просто наперед себе : зробило ся страшно душно. Я глянув навкруги : стою на гарно управлених рижових полях під морвовими деревами. Сїв я собі в їх тїни, глянув на годинник : перед несповна чверть годинию опустив я місточко. Я гадав, що се менї снить ся, вкусив себе за язик, аби збудити ся ; але нї, я дійсно не спав ! Я примкнув очи, аби зібрати свої гадки, і в тїм почув дивні носові звуки. Розкриваю очи : два Китайцї, яких від разу можна було пізнати по їх азиятицьких рисах лица, хоч би навіть не звертати уваги на їх стрїй, здоровили мене по своєму звичаю своєю мовою. Я встав, відступив ся два кроки назад і вже більше не бачив їх. Місцевість змінила ся цїлком : дерева, лїси замісь рижевих піль. Я придивляв ся сим деревам і зелам, які розцвїтали ся довкола : які з них я знав, то се були полуднево-

східні азіяцькі рослини. Я хотів приблизити ся до одного дерева: один крок — і знов усе змінило ся. Я йшов тепер як той рекрут муштрований і ступав поволий мірно. Дивні змінливі околиці, поля, ниви, гори, степи, піскові пустині розстеляли ся перед моїми зачудуваними очима! Не було сумніву, я мав на ногах семимилеві чоботи.

Х.

В німім захватї впав я на колїна і проливав сльози подяки, бо ясною нараз станула в моїй душі моя будущина. Через свою попередню провину викинений із людського товариства дістав в заміну цілу природу, яку все любив; земля ставала моїм богатим огородом, а знане метою. Та я повзяв не лише сю одну постанову. Від тоді моїм старанем було тихою, ненастанною пильністю представити вірно все, що ясно і правдиво виступало перед моїми очима в своїм правдивім первообразї, і мов самозадоволене залежить від згідности представленого з тим первовзором.

Я схопив ся з місця, аби без відволокни в прудких обзоринах оглянути все поле, де в будучности мав збирати плоди. Я стояв на височинах Тибету, а сонце, що зійшло було менї перед кількома годи-

нами, клонило ся тут уже до заходу: я перебіг Азію від сходу до заходу, доганяючи його в його бігу, і прийшов до Африки. Цікаво розглядав ся я по ній на всі боки, перебігаючи її кільки разів у всіх напрямках. Коли переходячи через Єгипет я оглядав старі піраміди та храми, побачив у пустинї, недалеко стобрамах Теб печери, в яких колись жили християнські пустинники. Нараз станула в менї твердо ясна гадка: ось тут твій дім! Я вибрав собі одну з найтайніших, простору і вигідну і недоступну для шакалів на свій будучий побут, і пішов далї.

Коло Геркулесових стовпів переступив я до Європи і звідавши полудневі і північні провінції, удав ся від північної Азиї через полярні леди до Гренляндії й Америки, перебіг обі часті сього континенту; зима, яка вже панувала на полудни, завернула мене скоро від Кап-Горна назад на північ.

Я почекав, аж заднів в східній Америці і аж по короткім відпочинку вибрав ся в дальшу дорогу. Перейшов обі частини Америки по ланцюсі гір, що творять найбільші знані нерівности нашої земної кулі. Помалу й обережно ступав я з вершка на вершок, раз через огнисті вулькани, то

знов через снігові шпилі, не раз ледво дишучи; оттак добрав ся я до гори сьв. Глії і через Берінгів пролив перескочив до Азії. Я пішов її східним побережжям, слідячи його численні закрути і стежив з особливою увагою, які з положених там островів булиб доступні мені. З півострова Малякки перенесли мене мої чоботи на Суматру, Яву, Балї й Лямбок; я пробував, не раз навіть з небезпекою, але все надармо, проложити собі стежку через дрібні островики та скелі, якими засіяне там море, на Борнео та инші острови того архіпелага. Я мусів попрощати ся з надією. Нарешті я сів на крайнім шпилі Лямбока і обернений лицем на південь та на схід заплакав мов перед замкненою кратною мові тюрми, бо отсе таки я знайшов собі неперехідну межу. Інтересна, для — зрозуміня землі й її сонцем утканої шати ростиного й звірячого сьвіта — так неминуче потрібна Нова Голяндія (Австралія) та південний океан з його коральовими островами лишили ся мені недоступним, і так усе, що я мав зібрати й збудувати, вже в самому початку було засуджене на те, що мусить лишити ся фрагментом. О мій Адальберте, що значать людські зусилля!

Нераз підчас найлютішої зими південної півкулі силкував ся я з Кап Горна по підбігунових ледівцях зробити тих більше-менше двісті кроків, що ділили мене від краю Ван-Дімена (Тасманії) та від Нової Голандії, не дбаючи навіть на поворот, хоч би сей поганий край мав замкнути ся надімною як віко трумни; в розпуці я скакав нерозумно з одної пливучої криги на другу, не дбаючи на холод і море. Та дарма, в Новій Голандії я так і не був. І кожного разу я вертав на Лямбок і сідав на його крайнім шпиді, обертав лице на південь і на схід і плавав знов, немов перед замкненою кратою мові тюрми.

Нарешті я відірвав ся від того місця і з засмученим серцем пішов знов у середню Азію. Я бігав по ній скрізь, доганяючи світане на заході і прийшов ще тої ночі до Тебаїди до своєї обібраної домівки, яку я нагледів був учора по полудни.

Скоро відпочив троха, а над Европою зробив ся день, почав я поперед усього обмірковувати, як би розстарати собі все, чого мені треба. Насамперед капці до гальмованя, бож я переконав ся вже, як то не вигідно не могли инакше вкоротити своїх кроків, як тільки скидаючи чоботи.

Та натягнувши на них пару пантофель я осягнув зовсім те, чого надіюся, і пізнійше я все носив при собі дві пари, бо нераз доводилося скидати одну з ніг, а не було часу підіймати її, коли льви, люди або гівни сполошили мене при збиранню рослин. Мій добрий годинник служив мені при моїх коротких прохідках прегарним хронометром. Надто мені треба було ще секстанта, деяких фізикальних інструментів і книжок. Щоб роздобути все те, прийшлося з страхом і трепетом походити пару разів до Лондону й Парижа, над якими власне лежала користь для мене мряка. Коли вичерпалася решта мого заклитого золота, приносив я замість заплати слоновою кістю із Африки, яку легко було мені знайти; розуміється, що при тім я мусів вибирати найменші ікли, які мав силу двигати. Незабаром мав я все, чого мені було треба, і розпочав зараз як приватний учений свій новий спосіб життя.

Я блукав скрізь по землі, міряючи її височини, то температуру її жерел та повітря, то обсервуючи звірів, то придивляючись до рослин. Я спішив з рівника до бігуна, з одної частини світа в другу, порівнюючи досвід з досвідами. Яйця африканських струсів або північних

морських птахів, і овочі, особливо рівни-
кових пальм та бананів були мобою най-
звичайнішою поживою. Замість несудже-
ного щастя знайшов я суррогат — тютюн,
а замість людської симпатії та звязків —
любов вірного пудля, що стеріг мені мозі
яскині в Тебаїді, і коли я навантажений
новими скарбами вертав до нього, радісно
підскакував довкола мене, і збуджував
у мні таки людське почутє, що я не сам
на землі.

Але ще одна пригода мала завести
мене назад між людей.

XI.

Коли раз на березі північного моря в загальмованих чоботях я збирав мхи та водорослі, вийшов против мене з за вугла скали несподівано полярний медвідь. Скинувши пантофлі з чобіт хотів я переступити на супротивний острів, до якого переходом мала мені служити гола скеля, що вистирчала з хвиль. Одною ногою виступив я міцно на скелю, і впав другим боком у море, бо не спостеріг ся, що на другій возі лишив ся був пантофель.

Страшенна студінь обхопила мене. Ледво не ледво я вратував своє жите з сеї небезпеки. Скоро видрапав ся на сушу, я побіг що духу в лібійську пустиню, щоб там обсушити ся на сонці. Та коли опинив ся тут, запекло мене сонце так горячо в голову, що я зовсім недужий знов поплів ся на північ. Я силкував ся

пруdkими рухами влекшити свій біль, і непевними, швидкими кроками почав бігати з заходу на схід і зі сходу на захід. Раз я був у дни, раз у ночі, раз у літї, то знов у зимовій студени. Не знаю, як довго я отак тиняв ся по землі. Палюча припасниця горіла в моїх жилах; з великою трівогою чув я, як пам'ять покидав мене. Надто ще собі на лихо при необережнім бігу настолочив я комусь на ногу, одержав сильний удар і впав до долу.

Коли вернула моя сьвідомість, я лежав вигідно в мягкому ліжку, що разом з багато иншими ліжками стояло в просторій, гарній залі. Хтось сидів коло мене в головах; люди ходили по залі від ліжка до ліжка. Прийшли й до мойого і розмовляли про мене. Але називали мене „число дванацять“, а про те на стіві при моїх ногах стояло зовсім виразно — ні, се не був привид, я міг зовсім ясно відчитати — на чорній мармуровій таблиці золотими буквами мое імя :

ПЕТРО ШЛЄМІЛЬ

написане зовсім вірно. На тій таблиці під моїм іменем були ще два ряди букв, але я був занадто слабкий, щоб відчитати їх, і знов закрити очі.

Я чув, як хтось голосно і виразно відчитував щось, де була мова про Петра Шлеміля, але не міг зрозуміти, що се значило. Я бачив, як біля мого ліжка появляв ся приятний чоловік і дуже гарна пані в чорнім убраню; ті постаті були мені якось по знаку, але пізнати їх я не міг.

Так минув якийсь час і я знов прийшов до себе. Я так і звав ся „число дванацять“, а те число дванацять задля його довгої бороди вважали за Жида, та про те дбали за нього не гірше, як за иньших. Що в нього нема тїни, на се мабуть не звернено уваги. Мої чоботи, як мене запевнено, так само як і все, що знайдено при мні, коли мене принесено сюди, було покладено в добрій і безпечній схованці, і скоро видужаю, все буде звернене мені назад. Місце, де я лежав хорий, називало ся Шлеміліюм; а те, що щодня відчитувано, се було уцімнене молити ся за Петра Шлеміля, фундатора і добродія сього закладу. Добродушний пан, якого я видав біля свого ліжка, був Бендель, а гарна пані була Міна.

Я видужував непізнаний у Шлеміліюмі, і дізнав ся ще дечого більше. Я був у Бенделевім ріднім місті, де він із останків мого зрештою неблагословенного золота під моім

іменем збудував отсей шпиталь, у якому нещасні благословили мене, і він же провадив і надзір над ним. Міна була вдовою; поганий кримінальний процес довів пана Раскаля до шибениці, а її до втрати найбільшої частини маєтку. Її батьки не жили вже. Вона жила тут як богобоязна вдова, занята ділами милосердя.

Раз біля ліжка числа дванацять вона розмовляла з паном Бенделем.

— Чому, шановна пані, волите так часто наражувати себе пробуваючи в нечистім повітрі, яке стоїть тут? Чиж так дошкулила вам ваша доля, що бажаєте смерті?

— Ні, пане Бенделю. Від коли я переснила свій довгий сон і прокинула ся сама в собі, чую себе задоволеною, не бажаю нічого більше і не бою ся смерті! Від тоді дивлю ся ясно на минуле й будуще. Хибаж і ви не відчуваєте внутрішнього тихого щастя, служачи тепер оттак добродійно своєму пану й приятелеви?

— Богу дякувати, так єсть, шановна пані. Дивно видала намнi доля! Нерозважно випали ми багато добра і багато гіркого горя з повної чари. Тепер вона порожня; і можна би подумати, що все се була тільки проба, по якій ми, збогачені правдивою мудрістю, повинні ждати

правдивого початку. А сей правдивий початок зовсім инакший, і ми не бажаємо собі повороту давніх привидів, а про те загалом раді, що провели таке життя, яке воно було. І щось у моєму нутрі запевняє мене, що й наш старий приятель знайшов тепер кращу долю, ніж мав уперед.

— І я так думаю, — відповіла гарна вдова, і вони пішли далі.

Ся розмова зробила на мене глибоке вражінє. Але я боров ся з сумнівами, чи маю їм дати пізнати себе, чи віддалити ся непізнаний. Я надумав ось що. Велів подати собі паперу й оловця і написав слова: „І вашому старому другови поводить ся тепер ліпше, як тоді, а коли він покутує, то се покута поєднання“. Потім я запросив одягати ся, бо чую себе в повній силі. Принесено ключ від малої шафки, що стояла біля мого ліжка. В ній я знайшов усі свої річи. Я одяг своє шматє, перевісив через свою чорну куртку ботанічну пушку, в якій знайшов іще свої полярні мхи, взув свої чоботи, повелав записану картку на ліжку, і скоро відчинили ся двері, був я вже далеко поспішаючи до Тебаїди.

Вертаючи здовж сирійського бережя дорогою, якою я остатній раз відда-

Петро Шлеміль.

8

лив ся був із дому, побачив я, як назустріч мені біг мій вірний Фігаро. Сей прекрасний пудель, видно, ждав-ждав свого пана дома, а потім захотів бігти за його слідом. Я зупинив ся і гукнув його. Він гавкаючи скавав горі мною з тисячами щирих обаяв своєї невинної, шаленої радості. Я взяв його під паху, бож очевидно він не міг надужати за мною, і заніс його з собою назад до дому.

Я застав усе в старім порядку; звільна повертаючи знов до сили я вернув до свого попереднього занятя і до свого старого способу життя. Тільки що цілий рік вистерігав ся нездорового для мене полярного холоду.

І так, мій любий Шаміссо, живу я ще й доси. Мої чоботи не зуживають ся, як я зразу було побоював ся, прочитавши дуже вчену книгу славного Тіка (Tieckius, De rebus gestis pollicilli). Іх сила не вменшуєть ся; лиш моя сила вичерпуєть ся; та маю ту потіху, що я ужив її в однім напрямі і не марно. Доки сягали мої чоботи, пізнав я землю, її форми, її височини, її температуру у всіх її змінах, явища її магнетичної сили, жите на ній, особливо в царстві рослиннім, основнійше, ніж хто будь передомною.

З можливою докладністю позводив я факти в яснім порядку в кількох книгах, а свої висновки та погляди розвинув побіжно в кількох розвідках. Я вияснив географію середньої Африки і північних полярних країв, середньої Азії та її східних берегів. Моя *Historia stirpium plantarum utriusque orbis* може вважатися великим уривком діла *Flora universalis terrae* і частиною моєї *Systema naturae*. Думаю, що тут я не лише побільшив число звісних дося родів, скромно беручи, о добру третину, але подав важні причинки до установа їх натуральної системи та географії рослин. Тепер працюю пильно над фавною. Подбаю за те, щоб перед моєю смертю мої рукописи були зложені в берлінським університеті.

А тебе, мій любий Шаміссо, вибрав я на опікуна своєї дивовижної історії, щоб вона може, коли мене вже не стане на землі, змогла стати декому з її жильців доброю наукою. Тай ти, мій друже, коли хочеш жити серед людей, навчи ся поперед усього шанувати тїнь, а потім золото... А коли бажавш жити лише для себе і для свого ліпшого я, тоді — о, тоді не потребуєш ніякої ради.

О п о в і с т к а .

„Українсько-руська Видавнича Спілка“ видала доси отсі книжки :

В першій серії „Белетристичній Бібліотеці“ вийшли :

Ціна в короновій вал.

1. С. Ковалів. Девертир і иньші оповідання . . .	1·60	К.
2. Іван Франко. Поеми	1·60	„
3. О. Кобилянська. Покора і иньші оповідання .	1·40	„
4. Ію де Мопасан. Дика пані і иньші оповідання	1·30	„
5. І. Франко. Полуйка і ин. борисл. оповідання	1·40	„
6. Н. Кобринська. Дух часу і иньші оповідання .	1·60	„
7. Бнут Гамсун. Голод, роман	2·20	„
8. Леся Українка. Думи і мрії. Поезії	1·60	„
9. С. Ковалів. Громадські промисловці, опов. .	1·60	„
10. Уїллїям Шекспір. Гамлет, принц данський	1·80	„
11. Генрик Понтонпідан. Із хат. Оповідання . .	1·40	„
12. Богдан Лепкий. З житя. Оповідання	1·20	„
13. Гергарт Гауптман. Візник Геншель	1·60	„
14. М. Коцюбинський. В путях шайтана. Оповід.	1·60	„
15. У. Шекспір. Приборкана гоструха	1·40	„
16. Панас Мирний. Лихі люди	1·40	„
17. В. Короленко. Судний день	1·20	„
18. У. Шекспір. Макбет	1·60	„
19. Б. Гудков. Уріаль Аюста	1·40	„
20. У. Шекспір. Коріолян	1·80	„
21. М. Яцків. В царстві сатани	1·60	„
22. Панас Мирний. Морозенко	0·90	„

23.	Лесь Мартович. Нечитальник.	1-60	К.
24.	М. Коцюбинський. По людському,	2-00	"
25.	В. Оркан. Скапаний сьвіт, драма	1-00	"
26.	Василь Стефаник. Дорога, новелі	1-60	"
27.	У. Шекспір. Юлій Цезар	1-60	"
28.	Л. Толстой. Відродженя, (3 томи)	3-60	"
29.	К. Гавлічек-Воровський. Вибір поезий.	1-60	"
30.	Ф. Заревич. Хлопська дитина	1-80	"
31.	І. Франко. Коваль Бассім	1-60	"
32.	У. Шекспір. Антоній і Клеопатра	1-80	"
33.	Е. Тимченко. Калевала	3-00	"
34.	О. Катренко. Пан Природа і ин. оповідання	1-40	"
35.	У. Шекспір. Багато галасу з нечевля	1-60	"
36.	Іван Франко. Сім казок, новелі	1-40	"
37.	Сидір Воробкевич. Над Прутом, поезії	1-60	"
38.	Уїлліям Шекспір. Ромео і Джульєта	1-80	"
39.	К. Сроковський. Оповідання.	1-40	"
40.	А. Крицький. Пальмове гілля, (3-00)	2-00	"
41.	О. Кониський. Молодий вік Макс. Одинця	2-00	"
42.	Гю де Монасан. Горля і инші оповідання	1-30	"
43.	В. Кравченко. Буденне житє. Оповідання	2-00	"
44.	Уїлліям Шекспір. Король Лір	1-80	"
45.	Д. Лукіянович. За Кадильну, повість	3-00	"
46.	Г. Гайне. Подорож на Гарц	1-20	"
47.	І. Франко. Захар Беркут (брош. 1-20) К. опр.	1-60	"
48.	У. Шекспір. Міра за міру	1-40	"
49.	М. Коцюбинський. Поєдинок і ин. опов.	2-00	"
50.	О. Стороженко. Марко проклятий, поема	1-40	"
51.	С. Ковалів. Риболови	2-00	"
52.	Марко Вовчок. Народні оповідання. т. I. (1-60)	2-00	"
53.	П. Мирний. Серед степів. Оповідання	3-00	"
54.	Е. Ярошинська. Перекинчики	2-60	"
55.	В. Винниченко. Повісти й оповід.	3-00	"
56.	Л. Мартович. Хитрий Панько	1-50	"
57.	В. Вересаєв. Записки лікаря	3-00	"
58.	М. Вовчок. Народні оповідання. Т. II. (1-60)	2-00	"
59.	М. Горький. Мальва і инші опов.	2-50	"

60. М. Дерлиця, Композитор і інші опов.	2:00	К.
61. Ю. Заєр. Легенди	2:40	"
62. А. Чехов. Змора і инь. опов.	2:40	"
63. Н. Кобринська. Ядзя і Катруся та инь. опов.	1:80	"

Друкують ся і вийдуть цього року: Е. Золя, Жерміналь; М. Вовчок, Народні оповідання, т. III; А. Чайковський, Оповідання; І. Франко, Воа Constrictor.

Ціни подані за оправні примірники.

У другій серії „Науковій Бібліотеці“ вийшли :

1. Кароль Кавцкі. Народність і її початки	0:60	К.
2. Фр. Енгельс. Людвік Фаєрбах	0:50	"
3. Фр. Енгельс. Початки родини,	1:50	"
4. Ш. Сеньобб. Австрія в XIX століттю	0:80	"
5. В. Вудзиновський. Хлопська посілість брош.	2:00	"
оправлена	2:40	"
6. Б. Флямаріон. Про небо	2:00	"
7. М. П. Драгоманів. Переписна, т. I.	1:80	"
8. С. Степняк. Підземна Росія	3:00	"
9. Адріян. Аграрний процес у Добростанах	1:00	"
10. Г. Тен. Філософія штуки	1:00	"
11. Дж. Інґрем. Історія політ. економії	4:00	"
12. Е. Феррієр. Дарвінізм. Брош. 1:30 К., в опр.	1:70	"

У третій серії „Літературно-Науковій Бібліотеці“ вийшли :

1. М. Грушевський. Б. Хмельницький	0:20	К.
2. Курцій Руф. Фільотас	0:20	"
3. В. Наумович. Величина звідяного сьвіта.	0:15	"
4. Панас Мирний. Лови	0:06	"
5. І. Пулюй. Непопаша сила	0:20	"
6. М. Грушевський. Бех-Аль-Джутур.	0:10	"
7. І. Раковський. Вік нашої землі	0:10	"
8. А. Чехов. Каштанка	0:15	"
9. М. Драгоманів. Мик. Ів. Костомарів	0:15	"

10. Е. Золя. Напад на млин	0·20	К.
11. І. Пулюй. Нові і перемінні звізди	0·15	"
12. Г. Квітка. Маруся	0·50	"
13. М. Левицький. Умова для селян. спілок	0·20	"
14. П. Буліш. Оряся	0·06	"
15. М. Кистяковська. Іван Гус	0·20	"
16. О. Стороженко. Оповідання. I.	0·20	"
17. В. Барвінський. Досліди з поля статистики	0·20	"
18. В. Короленко. Ліс шумить	0·20	"
19. І. Франко. Шевченко в польській рев. легенді	0·40	"
20. В. Гіґо. Кльод Іе	0·25	"
21. Е. Еґан. Руські селяни на Угорщині	0·25	"
22. П. Мирний. Лихий попутав	0·40	"
23. А. Д. Уайт. Розвій географічних поглядів.	0·30	"
24. Ів. Франко. Украдене щастє	0·50	"
25. С. Сфремов. Національне питанє в Норвегії	0·30	"
26. П. Ніщинський. Гомерова Іліяда (1 пісня)	0·30	"
27. М. Драгоманів. Два учителі	0·40	"
28. Е. Золя. Повінь	0·30	"
29. С. Томашівський. Київська козаччина 1855 р.	0·10	"
30. П. Ніщинський. Гомерова Іліяда (2 пісня)	0·35	"
31. Т. Масарик. Ідеали гуманности	0·35	"
32. Люкіян. Юпітер у клопотах	0·30	"
33. М. Костомарів. Пиcьмо до ред. „Колокола“	0·20	"
34. М. Гоголь. Вій...	0·40	"
35. І. Раковський. Вулкани	0·20	"
36. Г. Фльобер. Іродіяда	0·30	"
37. О. Терлецький. Москвофіли й народовці	0·30	"
38—39. І. Тургенєв. Ася	0·40	"
40. Л. Боровиковський. Маруся.	0·25	"
41—42. Данте Алїгері. Пекло, пісня I—X	0·40	"
43—45. В. Олехнович. Раси Європи	0·70	"
46—48. Л. Толстой. Крайцерова соната	0·90	"
49—50. О. Бодянський. Українські казки	0·50	"
51. Е. Золя. Смерть Олівіє Бекайля	0·25	"
52. А. Уайт. Розвій астроном. поглядів.	0·45	"
53. П. Ніщинський. Гомерова Іліяда (3 пісня)	0·25	"
54. А. Міцкевич. Лист до гал. приятелів	0·45	"

55—56. Л. Толстой. Смерть Івана Іліча	0·55	К.
57. В. Врайтенбах. Біологія в ХІХ в	0·25	„
58—59. М. Горький. На дні життя.	0·70	„
60—61. М. Верн. Біблія.	0·40	„
62—63. Г. Кляйст. Маркіза О...	0·40	„
64. М. Карсєв. Філософія історії.	0·25	„
65—67. Ф. Достоевський. Грач	1·50	„
68. Ш. Сеньобб. Міжнародні революційні партії	0·40	„
69—71. І. Тургєнєв. Весняні води	1·30	„
72. А. Д. Уайт. Розвій поглядів на лихву . . .	0·30	„
73—74 П. Куліш. Українські оповідання	0·90	„
75. Ф. Ляссаль. Про суть конституції	0·30	„
76—77. А. Шаміссо. Петро Шлеміль.	0·70	„

Друкують ся і незабаром вийдуть: М. Драгоманів, Про Галичину; Д. Мордовець, Оповідання; П. Вінтерніц, Що знаємо про Індотерманів; Гомер, Іліяда (в перекладі Ніщинського), кн. IV—VI; А. Кримський, Музулманство; Ф. Куєр, Звіробийник.

Можна набувати теж повість М. Яцкова: **Огні горять** — по 2·50 кор.

Хто купує за готівку нараз усі книжки видані доси, дістає 25% рабату.

АКОРДИ, антологія української поезії від смерти Шевченка до найновіших часів під ред. д-ра Ів. Франка, з ілюстраціями Ю. Панкевича, люксове виданє, по ціні 6, 7·50, 8, 8·50 і 10 кор.

Адреса: Львів, ул. Чарнецького ч. 26.

Ціна 70 сот.

3 0112 045901367